

RR-858

UNIVERSITAT DE BARCELONA

ACTE INAUGURAL DEL CURS 1980 - 1981

HOMENATGE
A
SALVADOR ESPRIU

amb motiu d'èsser-li conferit el grau de
DOCTOR HONORIS CAUSA

10 D'OCTUBRE DE 1980
BARCELONA

66 p. 1
RR-858

0307

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

0701461882

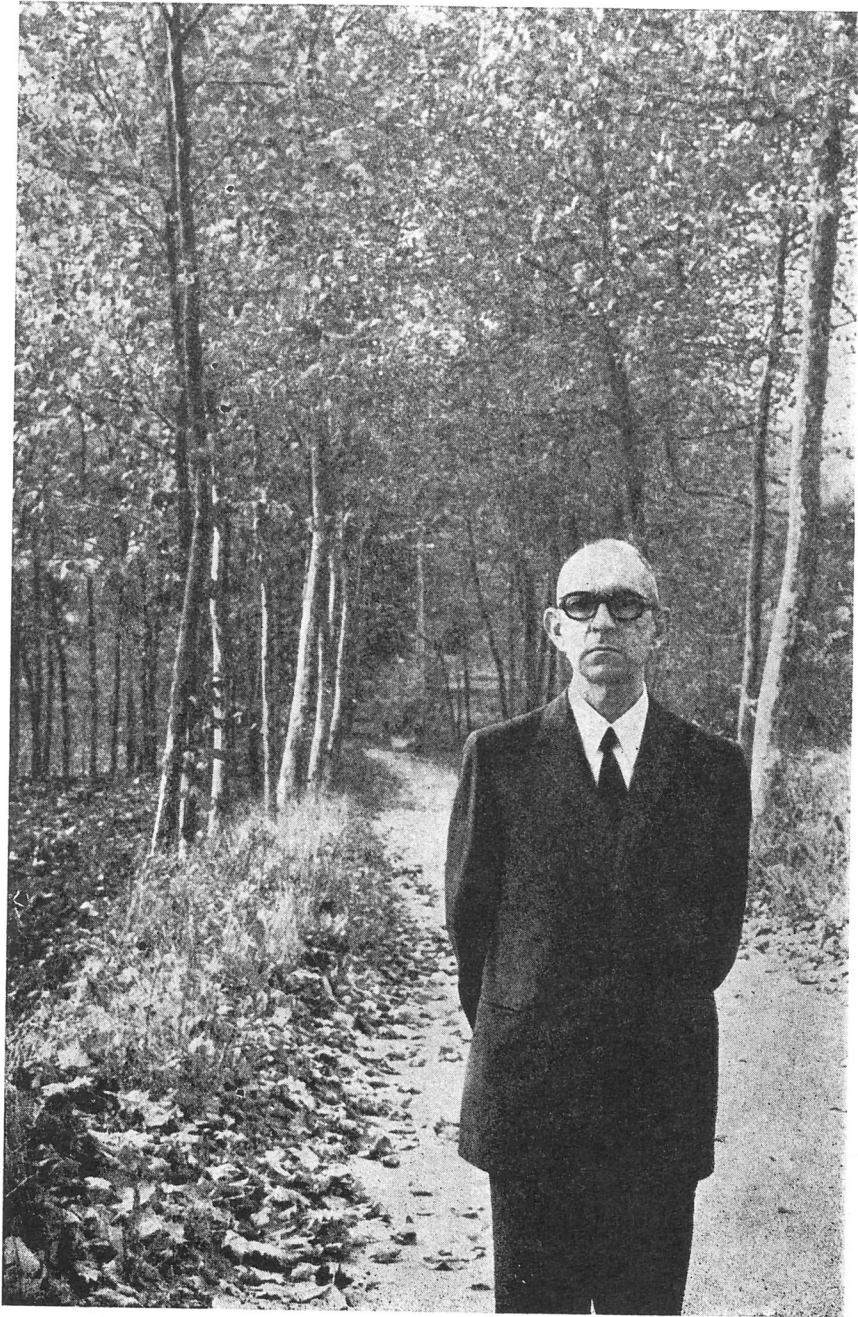

Foto Toni Vidal

SALVADOR ESPRIU

DOCTOR HONORIS CAUSA

R-319 851

ALL INFORMATION CONTAINED

HEREIN IS UNCLASSIFIED

L'AIGUA QUE SALVA

PER

ANTONI COMAS

CATEDRÀTIC DE LA FACULTAT DE FILOLOGIA

Vidi aquam egredientem de templo a latere dextro, alleluia. Et omnes ad quos pervenit aqua ista salvi facti sunt et dicent: Alleluia, alleluia. Amb aquest text, que és una antifona de l'Asperges del temps pasqual, clou Salvador Espriu el seu llibre *Mrs. Death*, publicat l'any 1952, quart dels seus volums de poesia i que, dintre l'exposició de la problemàtica de la mort —tema constant de la seva obra— és, si deixem de banda *Les cançons d'Ariadna*, el que conté més elements grotescs, comparat amb els altres quatre que constitueixen la gran suite de la mort: *Cementiri de Sinera* (1946), *Les hores* (1952), *El caminant i el mur* (1954) i *Final del laberint* (1955). Tant per aquesta presència d'elements satírico-burlescs com per la intencionalitat de l'autor, em sembla que no seria gens desencaminat de qualificar *Mrs. Death* com una autèntica «dansa de la Mort».

Ja és ben sabut que aquests quatre llibres giren, d'una manera obsessiva sobre l'esmentat tema de la mort. El primer llibre, *Cementiri de Sinera*, que ha estat qualificat com una «meditació sobre la mort», és més aviat —com diu Josep M.ª Castellet— un plantejament del problema a nivell elegíac. És una gran interrogació —sense resposta, és clar— sobre la mort, objectivada en la seva representació més immediata: el cementiri. Podríem afegir que ja hi trobem configurats molts dels símbols fonamentals de la lírica espriuana: el mar, la pluja, les barques, el vent, els nú-

vols, etc. El segon llibre, *Les hores*, és una evocació i commemoració de tres morts: Bartomeu Rosselló-Pòrcel (+ 1938), la seva mare (+ 1950) i Salom, que és el mateix Espriu, mort civilment l'any 1936. El tercer, *Mrs. Death*, ja hem dit que s'assemblava a una «dansa de la Mort» pel seu caràcter satíric i grotesc, i encara més: per la reducció del personatges a titelles, per la presència d'una *disease* (que és la mateixa Mort) i un funàmbul (que sembla que cal identificar amb el mateix poeta). *El caminant i el mur*, que és el quart, descriu l'itinerari del caminant cap a la mort —la mort en el temps— al llarg del mur de la vida o del mur impenetrable que separa els dos mons. Al final del camí hi ha, naturalment, la porta del no-res, de la mort. Tracta també de les relacions de l'home —simbolitzat en Job— amb Déu i fa una fugaç aparició un nou símbol, el caçador. *Final del laberint*, que és el cinquè i darrer d'aquesta *suite*, és el més complex, perquè la seva temàtica es complica notòriament. Apareix, a més, un nou personatge-símbol, el pastor, que s'emporta el poeta, el qual, a la vegada, sofreix una metamorfosi en cèrvol i en arbre. A partir del poema XXV hi ha tot un procés d'alliberació. I el que clou el llibre i, per tant, aquesta *suite* de la mort, acaba dient:

*Sol, sense missatge,
deslliurat del pes
del temps, d'esperances,
dels morts,
dels records,
dic en silenci
el nom del no-res.*

De cap a cap de la seva obra, el que més corprèn el lector és la terrible lucidesa de l'autor, de Salvador

Esprui com un home sempre desvetllat, vetllador i denunciador del pas del temps, de l'estupidesa humana, de la constant successió del misteri que no sabem explicar. Una altra impressió que en treu el lector és la constant al·lusió a fets històrico-culturals, pròpia d'un home de gran formació històrica, literària i religiosa, que li exigeix uns coneixements gairebé humanístics avui, per dissort, en crisi. I tot això barrejat amb unes visions o enfocaments adés lírico-elegíacs, adés satírico-grotescs. I tan sovint el toc d'ironia supercivilitzada. Certament, Salvador Esprui juga d'una manera malabar amb la cultura.

La seva obra està, a més, amarada de problemàtica religiosa. El poeta interroga sempre la mort que porta dintre, interrogació que es manifesta constantment en una pugna —com s'ha dit— entre l'ésser i el no-res, entre la immanència i la transcendència, entre la vida i l'esperit. La no resolució d'aquests problemes plantejats fa que sovint els personatges esdevinguin absurds i que de la situació d'absurditat passin, lògicament, a convertir-se en titelles per raó de la seva gratuïtat. Un Déu que l'home —com Job— sap llunyà, silent i inaccessible, contempla aquest espectacle grotesc de l'estupidesa col·lectiva, esdevé espectador impàvid de la tragèdia de l'home —com ha dit Josep M.ª Castellet. D'ací que la seva obra oscilli entre la vibració lírica i el sarcasme i la ironia, que tingui constantment els dos vertents que dèiem, lírico-elegíac i satírico-grotesc. Si aquest darrer vertent es manifesta d'una manera especial en la prosa, en *Les cançons d'Ariadna* i, en part, a *Mrs. Death*, el tema de la mort es fa elegia entranyable a *Cementiri de Sinera*, a *El caminant i el mur* i a *Final del laberint*. La *Primera història d'Esther* podria representar la síntesi sublim d'aquests dos corrents de la seva obra.

La motivació dels poemes de Salvador Espriu és sempre deguda a una dada concreta: un paisatge, un record, un somni, etc., per acabar alludint generalment a la mort. I això ho dic perquè la seva lírica està emmarcada en una geografia concreta, en un ambient precís: la

*petita pàtria
entre les vinyes i el mar.*

És a dir, el món de Sinera, que ell transcendeix a mite i al qual atorga una dimensió metafísica. La terra, el mar, el cel, l'aigua, la platja, els camins, les muntanyes, els arbres, els núvols, els dies, adquireixen, més enllà del seu sentit immediat, un valor de símbol que sol ésser constant al llarg de l'obra del poeta. A més, per a Salvador Espriu tot el que en la seva vida ha tingut un ressò afectiu és vinculat a aquest món de Sinera. És el que ell anomena «incorporar a la llegenda sinerenga». Així Rosselló-Pòrcel fou incorporat materialment —i no cal dir ja simbòlicament— a aquest món de Sinera.

Aquest món de Salvador Espriu és un món cíclic d'una coherència absoluta. Tot hi té, no solament una significació, sinó una justificació mitjançant una tradició i una història lligades per un teixit de correspondència afectives:

*Ha ballat l'ós Nicolau
on jo vull que se m'enterri:
A Sinera, prop del mar.*

Si *Cementiri de Sinera* representa —com hem dit— la implantació del registre elegíac, *Les hores* s'encaren ja obertament amb el tema de la mort sota els tres

aspectes que hem dit. I la mort civil de Salom és representativa, a més, de l'esfrondament de tot un altre món: el de les possibilitats de realització social, cultural i política del nostre poble. La guerra civil, la «guerra fratricida» serà també un motiu constant de la seva obra.

Mrs. Death, o sigui, «Senyora Mort» vol expressar el senyoriu o domini absolut de la mort. El seu primer poema, «Mentre representem», és ben representatiu d'aquesta intenció:

*Dits, domini! Titelles
prou espatllats supliquen
llur repòs, que ja caigui
la cortina, que cessin
les paraules dictades,
veus d'espiguet. Sabíem
quant dolor, quin inútil
foc teatral imposen
les grans mans enguantades
de nosaltres. Diversos
rostres i noms d'un únic
designi de naufragi,
esperem només jeure,
mesclats, dintre la capsa
ben closa, sense somnis,
sense llums, on no arribin
records de neguitoses
entrades i sortides,
sons de ballable, gestos,
els violins patètics.*

Diu l'autor al pròleg que són poemes «entorn d'una Humanitat condemnada» i que «són continuats per altres que, a través de l'esforç, i el sofriment, preparen un to últim de severitat i de possible justificació».

Els poemes satírico-grotescs dels començament —que són als que més escau el qualificatiu de «dansa de la Mort»— donen pas a uns altres de caràcter líric i intimista, en els quals s'inicia el tema de la redempció per la paraula, tema amb què s'obrirà el darrer llibre, *Final del laberint*.

L'obsessió de la mort es personalitza i s'interioritza a *El caminant i el mur*, potser, de tots, el llibre més íntim i confident de Salvador Espriu, el més revelador de misteris. En aquest pelegrinatge cap a la mort, cap a les portes del no-res, torna a sortir el tema de la relació de l'home amb Déu, i el poeta, com en una reacció contra l'esmentada mort, com en un agafar-se desesperadament a la vida, recomana no allunyar-nos d'

*aquest blat i la casa,
el blanc senyal de la barca dins el mar,
el lent or de l'hivern ajaçat a les vinyes,
l'ombra d'un arbre damunt l'ample camp.*

Cal seguir, però, el camí i travessar la porta del no-res. *Final del laberint*, tot i expressar la confiança en la paraula, és l'entrada en aquest no-res després de recórrer el laberint de la vida. El poeta, reclòs, en la cella d'una presó, és alliberat mitjançant la paraula, mitjançant la poesia. I després s'emporta el cant cap als cims més alts, vora la neu intacta, al «somni de les prades altes», a «l'aire resplendent».

Després de la pausa o de l'interregne que representa *La pell de brau* (1960) —de tota una altra intencionalitat—, el *Llibre de Sinera* (1963) —que, més que de Sinera, parla de Catalunya, tot i que Sinera n'assumeix la representativitat— ens torna a oferir una barreja —tan freqüent en Salvador Espriu— de lirisme i de

sarcasme. Enllaçat temàticament amb el *Final del laberint*, dominat per l'obsessió del record i del pas del temps, obre una esperança de futur per al seu poble. Hi ha en el llibre la mirada agobiadora del temps passat, com si les coses conservessin ulls i el temps anés mirant des de les coses. D'altra banda, les indicacions d'aquest pas del temps són molt ben referenciades, són objecte d'una descripció espectacular, gairebé escenogràfica. Hi ha tota una geografia o —si voleu— una topografia o un paisatge traslladat al temps; com una geografia temporal:

despullades vinyes de l'hivern

les altes masies de la nit

*I sabia aquest camí sense ulls per sempre més
i com passen també els dies que vindran
per la llarga buidor dels sorral·ls.*

Venien pel camí d'atzavares del Mal Temps.

*La rella que arrossega
el bou enllà del fang
obre solcs de tristesa,
lents records desolats.*

L'esperança que dèiem per al seu poble és una —potser tímida— afirmació de vida personal i col·lectiva, malgrat l'obstinació de l'orb del poema VIII:

*Al vell orb preguntava l'esglai
si el meu poble tindrà demà.
I la boca sense llavis començà
la riota que no para mai.*

Amb tot:

*Una mica d'oreig de la mar
arribava de sobte als portals.*

I

Repreniem el somni tenaç
.....
.....

*de la nostra difícil bondat,
de la nostra viril dignitat,
de la nostra fidel llibertat.*

La conclusió del *Llibre de Sinera* és també la mort,
com es pot veure en l'acròstic dels versos finals:

*M 'alço vell tronc damunt la vella mar,
O mbrejo i guardo el pas del meu camí,
R eposa en mi la llum i encalmo ja la nit,
T orno la dura veu en un roquer de cant.*

Al començament d'aquest mateix poema, però, havia
dit:

*en la sequetat arrela el pi,
crescut des d'ella cap al lliure vent
que ordeno i dic amb unes poques lletres
d'una breu i molt noble i eterna paraula.*

És a dir, la mort. Ara, el fet és que aquesta mort
no és el no-res de *Final del laberint* —suposat que allí
es tracti d'una mort autèntica—. Si més no, és una
mort diferent. El cercle —almenys aparentment— vi-
ciós d'aquella *suite* s'ha trencat i la mort pot ésser vi-
ficadora. Per això el colofó del llibre son les parau-

les de Pau en la *Segona epístola als cristians de Corint* (VII, 3): «Em sento morir quan moriu i em sento viure quan viviu». El poeta ha abandonat ja la terrible, esfereïdora, aventura de la solitud personal per integrar-se en una aventura col·lectiva, dintre la qual la mort pot tenir un sentit.

El poeta ha retornat, doncs, a Sinera, convertida ara en terra de salvació. No podia ésser altrament. La finalitat i la funcionalitat del mite de Sinera havien de donar, per força, aquest resultat. O és que Espriu hauria creat un mite inútil? Calia, si més no, que la mort tingués un sentit.

Setmana Santa (1971) segueix el fil del *Llibre de Sinera* i continua també el tema de la mort, la «mort caminada», la processó, l'origen de la qual qui sap si la trobaríem en l'emocionant poema «Vell misteri de la Soledat de Sinera» de *Les cançons d'Ariadna*. Aquest llibre, però, s'endinsa per altres camins.

Ja és sabut que en la poesia de Salvador Espriu, especialment en aquests cinc llibres (*Cementiri de Sinera*, *Les hores*, *Mrs. Death*, *El caminant i el mur* i *Final del laberint*) hi ha uns temes constants: la mort, Déu, el pas del temps, el record, la solitud, la pàtria, etc. Hi ha també uns símbols: barques, xiprers, boires, núvols, aigua, pluja, mar, vent, sorra, arbre, caçador, cèrvol, pastor. I seria urgent estudiar la funció de símbols que tenen també els adjectius. No cal dir que aquestes paraules no tenen pas sempre una funció de símbol. De vegades són emprades en sentit directe. A més, quan funcionen com a símbols no tenen necessàriament —per bé que en general sí— el mateix sentit. Naturalment, van lligades al context i vénen condicionades per la font o referència cultural, que pot fer variar ocasio-

nalment la seva significació bàsica —com adverteix Josep M.ª Castellet—.

Aquest crític, a la seva obra *Iniciació a la poesia de Salvador Espriu* (1971), ha fet el recompte d'aquestes paraules-símbol de la poesia espriuana. La paraula *aigua*, per exemple, figura en el grup que surt entre setanta-cinc i cent vegades i *mar* entre les que passen de cent. No sé per què no ha comptabilitzat la paraula *pluja*, que suposo —no he fet el recompte— deu tenir una freqüència semblant a la de mar.

És sobre aquestes tres paraules —especialment sobre una— que voldria ara fixar l'atenció. D'entre els símbols relacionats amb l'aigua, el *pou*, la *cisterna* i el *torrent* tenen gairebé sempre una connotació negativa. El *riu* és ambivalent: tan aviat és una via o camí, com, per la referència més o menys explícita al riu de l'infern, l'Aqueront, esdevé un símbol —diríem— negatiu. La *pluja* té també dues significacions: per una banda és l'alleujament de la set de l'home i dels sembrats; per l'altra, una premonició de la nit i de la mort.

El *mar*, en canvi, en calma o no, tot i que és el camí de la mort, ho és d'una «mort resplendent»; és un camí ple de serenitat. El mar és, a més, símbol de l'eternitat. I és, encara, l'etern dipòsit dels records.

Fins i tot en un llibre separat de la *suite* esmentada, *Les cançons d'Ariadna*, funcionen aquests valors. Així l'ambivalència de la pluja, que trobem en un mateix poema, «Resfa»:

*Al meu dolor,
martells de cada gota.*

.....

*Com els núvols es rompen benignes
damunt els sembrats, i renoven
aliances de Déu amb el poble.*

El mar, per descomptat, és el lloc de la gran aventura.
Diu a «Escilla»:

*Mentre se m'emporta el mar
pel pas de cada moment.*

A «Evasió»:

*Dibuixa una mà molt lenta
camins de la mar dels somnis.*

.....
*Quin vaixell navegarà
camins de la mar dels somnis?*

A «El sotjador»:

*Les campanes del mar saludarien
el retorn de la barca.*

I a «Hemeroskopeïon»:

*Paraules del mar em deien
fa tan poc, que trobareu
camins sense cap vaixell
no desvetllats per l'oratge.*

Fins i tot en els poemes grotescs d'aquest llibre el
mar representa l'evasió de la sòrdida realitat. Així a
«Fira, hores abans de Naxos»:

*A la nit, quan s'adormi,
fugiré via naval.*

Pel que fa a l'aigua, podríem dir que en aquest llibre té un valor generalment positiu. Diu a «Bel'larei»:

*L'ocell d'ales
molt parades
dóna voltes
en lents cercles,
a ple aire,
damunt l'aigua
d'aquest riu
que neix ara
ran de l'alta
quietud
tremolosa
dels pollancres,
quan tramunta
l'ampla llum
de la tarda.*

Si més no, simbolitza un estat de consciència, com és palès a «Pel mirall a l'enigma»:

*Del fons de l'aigua
ara coneixia el nostre
dolor sense paraules.*

El mar és de fet el gran escenari de *Cementiri de Sinera*, constantment en funció del simbolisme que hem dit. Hi ha, fins i tot, una oposició mar-pluja: la pluja enterboleix el mar, pot ésser causa de naufragi, és sinònim de mal temps i destrossa el somni, com diu a XXV:

*A la vora del mar. Tenia
una casa, el meu somni,
a la vora del mar.*

*Alta proa. Per lliures
camins d'aigua, l'esvelta
barca que jo menava.*

*Com necessito
contar-te la basarda
que fa la pluja als vidres!
Avui cau la nit fosca
damunt la meva casa.*

*Les roques negres
m'atrauen a naufragi.
Captiu del càntic,
del meu esforç inútil,
qui pot guiar-me a l'alba?*

*Ran de la mar tenia
una casa, un lent somni.*

A tot el llibre hi ha un enaltiment del mar. Recordem només el poema final (XXX):

*Quan et deturis
on el meu nom et crida,
vulgues que dormi,
somniaant mars en calma,
la claror de Sinera.*

A *Cementiri de Sinera* el símbol de l'aigua es fon amb el del mar. Així en el poema XXV, suara esmentat:

*Alta proa. Per lliures
camins d'aigua, l'esvelta
barca que jo menava.*

La pluja continua a *Les hores* amb l'ambivalència dels llibres anteriors. I també el mar continua amb el seu: «Ho voldria dir amb els meus llavis de vell»:

*Amb sofriment he vist. Ja no recordo el mar.
Camino l'últim solc, després vindrà el desert.*

I l'aigua segueix identificant-se amb el mar: «Port de retorn»:

*Perduts en la llunyana
dificultat de l'aigua,
passen velers que porten
el senyal dels oratges
soferts en la recerca
del port del temps.*

Fins aquí, doncs, l'aigua podria ésser considerada, en general, com un símbol de connotació positiva. Aquesta mena de connotació s'accentua, em sembla, a *Mrs. Death*. Diu a «Paraules»:

*i trenques,
des d'una aigua profunda,
veus d'oblidats, intacte
vidre vell de paraules.*

En el poema «Riu» l'aigua allibera el poeta de l'angoixa —i de la turbulència— del torrent:

*De l'angoixa
del torrent m'allibero,
oblidant i perdent-me
en lentes aigües clares.*

I a «Senyor de l'ombra»:

*Has rigut, i sóc aigua,
repòs de terra, l'aire
recordat.*

I és justament aquest llibre, *Mrs. Death*, el que porta com a colofó l'antífona pasqual de l'aigua, a la qual he fet al·lusió al començament.

A partir de *El caminant i el mur*, no solament la temàtica, sinó també la simbologia es complica amb la presència dels elements del títol, amb les referències de caràcter bíblic i oriental, amb algunes al·lusions polítiques al poble de Catalunya i amb la presència del caçador, del pastor i el cèrvol. Amb tot, els símbols primitius mantenen la seva vigència i el seu valor. Així el mar a «Aquest Nadal prop de mar»:

*Encalmada en aquest difícil somni,
tota la mar m'acompanya i escolta:
plora amb mi, per mi, el teu fill, Maria?*

O a «Cançó de la plenitud del matí»:

*per mar i somnis duia
la solitud guanyada.*

L'aigua pren, en aquest llibre, protagonisme inusitat. A «Escenari ja buit»:

*Jardins. M'emporto
aquest tan fràgil
record de roses
marcides, que s'allunya
sense retorn per l'aigua.*

A «Cançó del matí encalmat»:

*El sol ha anat daurant
el llarg somni de l'aigua.*

.....
*Lluny, enllà de la mar,
se'n va la meva barca.*

A «Cançó de la vinguda de la tarda»:

*Casa, carena, barca,
ample respir de l'aigua,
clara rosa.*

A «Per ser cantada en la meva nit»:

*Perdut en l'aigua
callada del meu somni.*

*Jo sol, i l'ombra
dels xiprers, que m'espera
mirall endins de l'aigua
del meu somni.*

*Pedra, vent, em podrieu
allunyar del continu
pas de cristall, de l'aigua
del meu somni?*

*Enllà d'una profunda
nit sense veus, em nego
en el dolor de l'aigua
del meu somni.*

A «Just abans de laudes»:

*Benignament sóc ara guiat
enllà del vell origen de les aigües.*

A «No revénen les aigües, ni a Meribà»:

*l'àrid
esforç d'aquest meu poble
sense esperances d'aigua,
sense demà.*

L'aigua, doncs, esdevé aquí esperança: «Ho canta sempre una escanyada veu»:

*Però no abans, mai abans, sinó quan vingui
amb l'aigua molt callada el respir de les flors.*

A *Final del laberint* el mar ha portat el poeta al «repòs del sorral», i, del sorral, pujarà al cim. De qualsevol manera, el mar és una via o un camí de salvació, difícil i perillós, però que condueix a la riba —a la riba de la mort, si voleu— i permet d'emprendre el camí. Resta ben clar en el poema XXVI:

*He deixat endarrera el sorral i la barca
.....
Camino amb esforç muntanya amunt
i avanço per rengles i rengles de flames
.....
M'arriba de sobte la claror d'aquest nou dia
que esdevindrà plenitud del meu somni feliç.*

I ja al cim, diu en el poema XXVII:

*Quan ja sigui feliç
somni de prades altes.*

i en el XXVIII:

*Suprema neu,
l'oblit.
I jo, tot sol,*

*complit
destí*

i en el XXIX:

*Ja salvat en la neu
alta de les muntanyes,
al cim més allunyat
he dit paraules blanques.*

*Amb llavis plens de sang
dic glaçades paraules,
la clara solitud
de la meva ànima.*

.....
*Em sento despullat
de record i esperança.
Només cançons de neu
podran acompanyar-me.*

El poeta ha arribat a algun lloc. I un cop aquí és quan diu els mots del darrer poema:

*Sol, sense missatge,
deslliurat del pes
del temps, d'esperances,
dels morts,
dels records,
dic en el silenci
el nom del no-res.*

Ha arribat, per fi, a la mort? Al no-res? No oblidem que aquest mateix poema comença:

*L'aire resplendent
arrelà en el plany.
Ales de la sang*

*drecen a claror.
De la llum a la fosca,
de la nit a la neu,
sofrença, camí,
paraules, destí,
per la terra, per l'aigua,
pel foc i pel vent.*

I el primer del llibre feia:

*Però jo, que sabia el cant secret de l'aigua,
les lloances del foc i de la gleva i del vent,
sóc endinsat en obscura presó.*

L'aigua ha estat, doncs, alliberadora. Podríem ad-
duir encara més testimonis: el poema V, per exemple:

*El vent i jo beviem
a poc a poc de l'aigua.
Una mateixa set
ens agermana.*

*El vent i jo, el vent i jo.
Vora del riu seguíem
tot l'esguard del pastor.*

El pastor és un símbol o element guia per al poeta,
oposat al caçador que el persegueix amb la destrat.
És cert que si en el poema VII diu que:

*El corn del caçador
em cerca per la llarga
ferida de la set
en el mirall de l'aigua,*

en el XI, quan el caçador és a punt de ferir l'arbre
—el poeta— amb la destrat, diu:

*Però mira'm abans,
enllà de l'hora calma.
Endevina que sóc
a la vora de l'aigua.*

És a dir, que és al costat de l'aigua salvífica.
Recordem que al poema XII havia dit:

*A beure de la font
de les meves paraules,
per l'ordre dels cimals
davallen ocells d'aigua.*

*El cant se'm feia cor
que lentament es para.
La boira velarà
remor darrera d'aigua.*

I en el XIX:

*Diré del vell foc i de l'aigua.
Si crema molt la neu,
glaçava més la flama.*

*Diré de l'espasa i de l'aigua.
Si m'ha ferit la font,
em guarirà l'espasa.*

*Diré de l'ocell i de l'aigua.
Si llum de cims al riu,
fosca de terra l'ala.*

*Diré de la rosa i de l'aigua:
la mort de la mar fa
la flor més perdurable.*

*Diré del meus ulls i de l'aigua.
Si tot ho mira el llac,
jo tinc les nines blanques.*

*Dic la pluja, la pluja, la pluja clara
i el plor de l'endinsat
sense retorn per l'aigua.*

*Dic el nom del no-res
enllà del fons del'aigua.*

A partir del poema XXV el procés de *Final del laberint* és totalment alliberador. I ens podem adonar a través de totes aquestes cites, especialment de les d'aquest llibre, que l'aigua no solament té una connotació generalment positiva dins la poesia de Salvador Espriu, sinó que és salvadora i dóna vida —concepte que té, pel seu costat, profundes arrels bíbliques—. Més encara: que l'aigua és el cant, les paraules del poeta. Per això salva i el salva. Al costat de la constant meditació del poeta sobre la mort, hi ha un continu enaltiment del cant, de la missió de la seva poesia. O si no, quin sentit tindrien les paraules de l'últim poema de *Final del laberint*:

*De la llum a la fosca,
de la nit a la neu,
sofrença, camí,
paraules, destí,
per la terra, per l'aigua,
pel foc i pel vent?*

Aquí hi ha descrits, sintèticament, tots els itineraris del poeta i tots els termes es fan idèntics: les paraules i l'aigua. L'aigua —el cant— és l'únic redemptor. Re-

dempstor de la mort, de l'estupidesa, de tota la farsa espriuana. I qui sap si també de la seva lúcida ironia.

D'altra banda, a *Final del laberint* surt el símbol del cèrvol, que és el poeta. I per què el cèrvol? En un home tan coneixedor de la literatura bíblica com és Salvador Espriu no és gens arriscat de suposar que la font sigui el salm XLI: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum*. La segona part del versicle, *ita desiderat anima mea ad te Deus*, forma ja part de la problemàtica agnòstica de Salvador Espriu.

Si l'aigua són les paraules, el cant, el poeta s'ha salvat. Per això, després de *Final del laberint*, que l'ha conduït al no-res, pot retornar amb el cant, amb el *Llibre de Sinera*, on la mort té tota una altra dimensió. Ja no és l'esfereïdora aventura personal, sinó la identificació amb una aventura col·lectiva, amb l'esperança de la pàtria que comença a clarejar i on la vida i la mort —tant se val, perquè «em sento morir quan moriu i em sento viure quan viviu»— poden tenir un clar, alt i nobilíssim sentit.

SALVADOR ESPRIU

ORDENADOR DE MOTS EN EXTENSIO I EN PROFUNDITAT

PER

ANTONI M. BADIA I MARGARIT

RECTOR DE LA UNIVERSITAT

1. *PREÀMBUL*

Després de la magnífica dissertació d'Antoni Comas, que em permeto de qualificar de modelica, en el sentit que ha estat dictada tant per l'esperit científic, obligadament present dins qualsevol manifestació universitària, com per l'adhesió personal, irreemplaçable quan parlem de Salvador Espriu, no sembla fàcil de justificar aquesta segona intervenció, la que jo ara enceto. Nogensmenys, diverses pressions amables, vingudes de més d'una banda, i insinuant la conveniència d'aprofitar que avui conflueixin el nostre homenatge a Espriu i el mandat d'un rector no pas totalment desconexedor de la seva personalitat i de la seva obra, acabaren per fer-me acceptar la comesa. Per un costat, em plau de dur-la a terme, tot compartint-la amb Antoni Comas, amb qui em lliguen tantes coses, des de l'any —i ja en fa molts, d'això!— que ell acceptà un encara insegur mestratge universitari meu. Per l'altre, em plau de fer-ne ofrena a Salvador Espriu qui, àdhuc abans que tots dos entauléssim relació personal, ja representava per a mi aspectes essencials d'aquella Universitat Autònoma del Patronat, que els anys trenta era símbol d'un moment i d'un país que s'han anat adverant de somni, i si els representava era per la seva qualitat d'escriptor eminent, engatjat per un país, per uns comportaments cívics i ètics i per un model de societat que se'ns esmuny incessantment.

I bé, ara que m'hi trobo, haig de dir, amb simplicitat i amb lleialtat, que m'és altament grat d'acomplir la dita comesa, sobretot quan s'acosta la culminació de la tasca que ens emprenguérem, aviat farà tres anys, un grup d'universitaris, i jo al davant de tots ells, enderiats a contribuir que fossin menys greus els mals de la Universitat. No ens ho havíem dit, és

veritat; tanmateix tots nosaltres ens sentíem inexorablement interpretats per uns versos inoblidables de *La pell de brau* (XXIV), i això, deixant de banda si havíem de reeixir a ésser fidels a l'esperit que els havia dictats, o si hi fracassaríem. Penso, és clar, en els versos que fan així:

*Si et criden a guiar
un breu moment
del millenari pas
de les generacions,
aparta l'or
la son i el nom.*

*També la inflor
buida dels mots,
la vergonya del ventre
i dels honors.*

*Imposaràs
la veritat
fins a la mort,
sense l'ajut
de cap consol.*

*No esperis mai
deixar record,
car ets tan sols
el més humil
dels servidors.*

*El desvalgut
i el qui sofreix
per sempre són
els teus únics senyors.*

*Excepte Déu,
que t'ha posat
dessota els peus
de tots.*

Una efemèride, important per a nosaltres, s'ajuntava, doncs, i reforçava la meva decisió de col·laborar a l'homenatge a Salvador Espriu. ¿No seria, emperò, una gosadia imperdonable, per la meva banda, d'adjudicar-me'n una part? No sóc crític literari; tampoc no puc passar per especialista en Espriu, per més que no hagi deixat d'ocupar-me'n en més d'una ocasió. Per a fer menys agosarat el meu intent, que —ho confesso— lamentaria granment d'haver d'abandonar, i per raons elementals d'honestedat científica, només puc adduir ací quelcom elaborat amb les meves modestes eines de lingüista, aportant-hi una experiència, si no profunda, almenys ja no breu, en les tasques de recerca, així como el meu interès per Salvador Espriu i pels seus apassionants temes. Més encara: la mateixa raó que feia aconsellable que, a la present sessió, no deixés de sentir-s'hi la meua veu —en tant que la veu del rector de la Universitat que avui honora Espriu—, és la que ensems justifica que m'hagi vist impedit de dedicar a la tasca nou temps, ço és temps d'avui. Dites totes aquestes limitacions, m'he valgut, per a la meua ofrena a Salvador Espriu, de notes esparses, preses en diferents moments de la meua curiositat total per Espriu, i basades en lectures, sovint força antigues, però més aprofundides i, per tant, més aprofitades que les recents, ja fetes sota el nerviosisme de la manca de temps o l'abundor d'altres preocupacions.

2. EL TÍTOL. PLA DEL TREBALL

L'he intitulat, com ja ho heu vist, *Salvador Espriu, ordenador de mots en extensió i en profunditat*. Aquest títol vol dir ací 'el qui fa servir els mots amb lògica i amb coherència, cercant-ne la màxima vitalitat i involucrant-hi constantment els grans temes que preocu-

pen, separen i sedueixen els homes'. Podria haver-hi posat: *jugador de mots*; reconec que no em desplaïa de dir-ho amb el verb *jugar*, puix que l'expressió també corresponia prou a la meua idea. Això no obstant, atès que «jugar amb els mots» ha estat atribuït sovint a poetes que no van tan a fons amb llur joc com hi va Salvador Espriu (cosa que no vol pas dir que no siguin poetes excel·lents, i que no hagin contribuït qui-sap-lo a la realització i a la maduresa de la llengua amb la finor i amb la filigrana de llurs versos), he preferit de dir-hi *ordenador*. *En extensió* i *en profunditat* alludeixen als dos vessants, quantitatiu i qualitatiu, des dels quals voldria analitzar l'actitud i la realització d'Espriu, respecte al vocabulari de la llengua: *en extensió*, ço és cercant d'aprofitar tots els mots possibles, fent per aconseguir que no en caigui cap en desuetud o en oblit; *en profunditat*, ço és penetrant fins a l'arrel en cada camp semàntic, prescindint de les diferències per raó dels registres expressius. Així, *en extensió*, i *en profunditat* és com Espriu posa en català les grans qüestions universals: la vida i la mort; l'ètica i la injustícia; la dignitat i la immundícia; la llibertat i l'opressió; la pàtria; Déu.

D'altra banda, no és cap caprici, de conferir a Espriu l'epítet *d'ordenador de mots*. *Ordre*, *rengle*, *ordenar* li són paraules grates, les fa sortir amb freqüència a les seves composicions, i fins i tot n'ha inserida espontàniament una —*ordre*— a la lletra que ell ha escrit per a la sessió d'avui, i que serà llegida a continuació. Tot això palesa fins a quin punt el concepte inherent pesa en la seva mentalitat. Vegem-ne algunes mostres ⁽¹⁾:

1) *Del Cementiri de Sinera:*

.....
*Passejaré per l'ordre
de verds xiprers immòbils
damunt la mar en calma. (pàg. 79).*

*Avanço per rengleres
de xiprers (pàg. 81).*

*Ordenador de rengles
de xiprers i silenci (pàg. 83).*

2) *Del Caminant i el mur:*

*Com que sóc endreçat i tinc prou ordre,
en la teva compassió a estones deso
la roba molt gastada del meu sofriment (pàg. 217).*

*I tu mai no voldries deslliurar del perill
de la roda i el somni el teu àgil dolor.
Però de cop els braços són ordenats cimals
i les arrels se't perden per la fangosa nit (pàg. 228).*

3) *De La pell de brau:*

*Perquè el gran nombre
après i ordenat de les paraules
es perd lentament en el silenci,
ara volem escriure
tan sols aquest teu nom (pàg. 301).*

4) *Del Llibre de Sinera:*

*Si poguessin, però, durar
la llum parada, l'ordre clar
dels xiprers, de les vinyes, dels sembrats.*
..... (pàg. 319).

*Però qui sap si algú, des del mar de naufragi,
un dia guanyarà la clara riba
i ordenarà de nou el pas afermat
pels oberts i dreturats camins.*
..... (pàg. 321).

*Car sóc comprès en l'ordre indefugible
del torb que engendren els meus vells mancaments.*
..... (pàg. 330).

*Ordenat, establert, potser intel·ligible,
deixo el petit món que duc des de l'origen
i des d'ell m'envoltà, car arriben de sobte
els neguitosos passos al terme del camí.*
..... (pàg. 334).

*Però en la sequedat arrela el pi
crescut des d'ella cap al lliure vent
que ordeno i dic amb unes poques lletres
d'una breu i molt noble i eterna paraula.*
..... (pàg. 335).

Per tant: *ordre, rengle, ordenar*. Un petit món de paraules, que aviat ens apar amb una màgia difícil de discernir. Tanmateix, món petit que irradia una realitat gran, d'abast incalculable. Parlaré, doncs, de *Salvador Espriu, ordenador de mots en extensió i en profunditat*. Més ben dit: intentaré de parlar-ne, car m'envaeix la temença de no ésser capaç d'endinsar-m'hi, fascinat com em sé per la inefabilitat d'allò que jo,

pobre lingüista, només puc analitzar amb les eines de què parlava suara. Dividiré la matèria en grups temàtics que un moment o altre han despertat el meu interès. Seran: la concatenació (capítol 3), la universalitat del vocabulari (capítol 4), aspectes connotats i canvis de registre (capítol 5), l'obsessió pel llenguatge (capítol 6), el pobre verb nacional (capítol 7), i l'albada (capítol 8).

3. LA CONCATENACIÓ

Ací anomeno concatenació l'expressió formal d'un enllaç entre el darrer tros d'una estrofa o composició i l'inici de l'estrofa o composició següents, que es materialitza mitjançant la repetició, en aquest, d'un mot o d'uns mots que ja figuren en aquell. Naturalment l'enllaç mental o temàtic n'és la base, i gairebé sempre n'hi hauria prou deixant-lo sobreentès, per tal com el lector faria el nexa pel seu compte. Això no obstant, hi ha una abundor d'ocasions en les quals l'autor ha preferit d'inserir novament uns mots, com si volgués assegurar-se que la concatenació restava ben afermada i, per tant, universalment entesa.

En tinc recollits un centenar ben llarg d'exemples, que, com és obvi, no seran reproduïts ací. Ho dic simplement per a posar de manifest que és un procediment favorit d'Espriu. De totes maneres, no deixo d'inserir-ne uns quants, una vintena, que permetran de completar la idea de concatenació, feta ara realitat en els fragments que consignem a continuació (²).

- 1) *Després, fet nou silenci*
damunt el mar, les hores
encadenades besen
la sorra molla

* * *

*Damunt la sorra molla
suporto l'equilibri
d'un ordre arquitectònic (pàg. 86).*

- 2) *No lluito més. Et deixo
el sepulcre vastísim
que fou terra dels pares
somni, sentit. Em moro
perquè no sé com viure.*

* * *

*Somni, sentit, concretes
barques al vent, difícil
paraula que puc dir-me
encara, entre vells límits
de la vinya i el mar (pàg. 89).*

- 3) *Caves la terra esdevinguda eixuta,
on s'assecaren les arrels del plor.
Caves endins de les teves paraules:
no saps trobar-ne la cançó.*

* * *

*Cavava la llavor
al cor de la secada.
De sol a sol vinclat
no puc ja redreçar-me (pàg. 245-246).*

- 4) *M'arriba de sobte la claror d'aquest nou dia
que esdevindrà plenitud del meu somni feliç.*

* * *

*Quan ja sigui feliç
somni de prades altes
cavalls s'arboraran
saludant-me (pàg. 252).*

- 5)
*mentre s'acaba d'espatllar
l'última aixeta de la nit
i ni una gota d'aigua cau
als llavis secs de Sepharad.*

* * *

*¿No saps que les aixetes s'han fet
perquè no hi ragi l'aigua,
i les cases perquè passis
més saludable fred
..... (pàg. 268).*

- 6) *¿Ens demanes ara
si calç d'esperança
enlluï la negra
tàvega del tedi
d'un gran esperit?
No t'ho podríem aclarir.*

* * *

*No ens preguntis, ignora quin tedi, quin llavis
de cansament limiten el trau, com deia la boca
sense repòs els mots de l'últim fred (pàg. 276).*

- 7) *Baixem, per les paraules,
tot el pou de l'esglai:
ens pujaran mots fràgils
a nova claredat.*

* * *

*Pels esglaons
dels nostres mots,
el cel es torna
a poc a poc
presó baixada,
closa fosc,
i com de sobte
basarda de pou (pàg. 277).*

- 8) *Damunt del mar, enlaire,
volaven ocells blancs.*

* * *

*Enlaire van passant blancs ocells vers el sud,
..... (pàgs. 286-287).*

- 9) *Volen orenetes
a frec de rial.
El raïm verola
ran mateix del mar.*

* * *

*Verola el raïm, i ara de cop l'estesa
lentitud de l'estiu s'aixeca al davant,
..... (pàg. 288).*

- 10) *Ressona el galop, ben al fons, el galop
per llargs carrers nocturns d'aigua molt negra,
i ens sentim pensats supremament en la por.*

* * *

*No convé que diguem el nom
del qui ens pensa enllà de la nostra por (p. 288-289).*

- 11) *Ara deixem les paraules
i ens hem sentit arribats al silenci,
per la remor d'una llunyana cavalcada.*

* * *

*Dintre del silenci
cerclat de remor,
pell de brau estesa
que trepitgen tots (pàg. 300).*

- 12)
*i la mica de vent s'apropa fins al guaret i deixa
a penes un tel de recordada boira en el prim fonoll.*

* * *

*El vent pel fonoll escampava
a petits trossos la boira esquinçada (pàg. 312).*

- 13) *Però encara quedava, sempre ressagat, el vell cec
que s'ho mirava tot des de les plagues del seus ulls,*
.....

obertes sense cap resposta a les preguntes del nostre esglai,
.....

* * *

*Al vell orb preguntava l'esglai
si el meu poble tindria demà.*
..... (pàg. 315).

- 14) *Quan se'n vagi a fons,
miraré la barca
del soldat de plom.*

* * *

*Baixaven la barca i el soldat
al fons de l'aigua d'aquella mar*
..... (pàg. 317).

- 15) *No queden solcs en l'aigua, cap senyal
de la barca, de l'home, del seu pas.*
.....
.....

*sota la fosca pluja, torb enllà,
pels llargs camins que s'esborren a mar.*

* * *

*Als camins del mar,
barques i fortunes
no deixen senyal (pàgs. 319-320).*

- 16)
*i com rares paraules, recapte d'aquell temps,
m'endinsen ensorrant-me per l'enclotat camí.*

* * *

*Per l'enclotat i sec camí de sorra
sentia al lluny resplendir la carena (pàg. 323).*

- 17) *Quan la desbocada força dels cavalls
de l'aiguat de sobte baixa pel rials,
he mirat aquesta terra,
he mirat aquesta terra.*

* * *

*Res no deturaria
la força dels cavalls
de l'aiguat. Si esclatava,
deixa'ls passar (pàg. 325).*

- 18) *Folles raons de bàtec
són de mal escoltar.
Però potser hi sentíem
un dolor molt humà.*

* * *

*Ara ve parlant
amb raons de folla,
sola pels rials (pàg. 326).*

- 19)
el cel de l'últim torb s'afeixugà
damunt el clos i n'allunyo l'esguard

* * *

Quan l'esguard allunyo
d'aquest lliure clos
i la meva porta
li tanco de cop
..... (pàg. 328)

- 20)
i gira, alçant lladrucs, entorn d'aquella
tancada solitud de casa, al lluny.

* * *

Llunyana,
tancada:
la casa (pàg. 333).

4. LA UNIVERSALITAT DEL VOCABULARI

Salvador Espriu concep i redacta la major part de la seva obra a l'època del màxim destret de la llengua i de la cultura catalanes. Ningú no ignora que és l'època en la qual, per no perdre la identitat, tothom s'aferriava a salvar les essències. I, en la llengua, l'essència havia d'ésser el mínim capaç de permetre-li de sobreviure i d'ésser retransmesa, generació rera generació, tot esperant que en milloressin els condicionaments adversos. Comesa veritablement ben ardida, de

més a més, fou, gràcies a l'esforç de tots, eficaç: així, avui podem dir que, a desgrat de greus incerteses, la llengua catalana és salvada. Enfront de l'esmentada política, tàcitament establerta, destinada a salvar les essències, Salvador Espriu, que no debades havia viscut la volada de la cultura catalana dels anys trenta i l'experiència de la prestigiosa Universitat del Patronat, no es resignà a la dita funció que, amb el fi de salvar, reduïa irremeiablement els camps expressius, i s'entossudí a valer-se del mateix instrument lingüístic total, sense concessions per raons d'eficàcia. Heus ací un aspecte de la seva obra que potser no ha estat prou enaltit. Ben altrament cal parlar, en canvi, dels continguts de la seva obra poètica i narrativa: aquí sí que Espriu acusa incessantment el nou ordre polític i ideològic establert el 1939. Quant a la llengua, emperò, insisteixo que Salvador Espriu ha maldat tostemps per mantenir-se en una línia de fidelitat a la situació per ell adquirida abans de la desfeta.

Que la seva fidelitat lingüística mereix tota mena de lloances, ningú no deixarà de proclamar-ho. Ara bé, jo voldria posar-ne en relleu les conseqüències, en la coneixença i en la difusió de la llengua entre les generacions pujades dins l'angoixosa negació de la cultura catalana. En efecte, salvar les essències podia menar, tot i que no s'ho proposés ningú, a l'empobriment de la llengua (com empobriment implica la descoberta del «català bàsic», i dic això bo i acceptant que aquest tampoc no ha deixat d'ésser avantatjós, sobretot entre castellanoparlants). Més encara: atès que el destret es perllongava anys i més anys, aviat foren els mateixos escriptors els qui (malgrat llurs esforços per assimilar i dominar una llengua, que, si era la pròpia en uns nivells, els era força desconeguda en tant que vehicle de cultura) empraven —i contribuïen a difondre— un

instrument lingüístic d'expressió que era més acte de voluntat que conseqüència d'una assaonada maduresa cultural. Aquests escriptors *volien* més que no *podien*. En un clima així, dins el qual els literats limitaven, per necessitat, àdhuc per incapacitat involuntària i inimputable, el camp lexicogràfic de la llengua catalana, abans tan vast com el de qualsevol altra llengua de cultura, no n'hi mancaven alguns, i Salvador Espriu hi era al davant, que romanien fidels a l'esclat cultural dels anys trenta. Espriu no renuncià mai a mantenir ben eixamplat el ventall de les possibilitats expressives del vocabulari. Idees i objectes que es podien dir amb mots més corrents i més a l'abast de tothom, trobaven, gràcies al seu esforç, el sinònim d'excepció. Salvador Espriu fou la tenacitat: la tenacitat a favor de valors humans d'indole vària, dels quals jo ara vull subratllar la lleialtat lingüística.

Em vaig procurar, ja fa temps, una abundosa llista de mots que apareixen a les poesies d'Espriu. Es tracta de mots que, entre gent força culta, de nivell universitari, no són coneguts, o només són entesos indirectament (per un lleu càlcul que els revela com a derivats o els posa en relació amb uns primitius menys rars), o, bé que entesos, no havien passat mai sota els ulls dels afectats. Esporgo la dita llista, d'una manera mecànica i arbitrària, fins a deixar-hi 100 mots. La part més nombrosa (54 mots) n'és constituïda pel que podríem anomenar vocabulari general. La resta es reparteix entre els noms de plantes (10 mots), el vocabulari rural (21 mots), el marítim (8 mots) i els mots no barcelonis (7 mots). Haig de dir que no cal fer massa cas d'aquesta classificació, que és merament orientadora.

En canvi, vull fer constar que la immensa majoria dels mots d'aquesta llista, que ara veurem un per un, figuren al *Diccionari General* de Pompeu Fabra⁽³⁾ (indicat ací, abreujadament: *DGLC*). Hi són, exactament, 92 (ço és, doncs el 92 %). N'hem d'extreure dues conclusions: 1) la fidelitat d'Espriu a la llengua correcta, que es materialitza en la seva ininterrompuda consulta del diccionari normatiu (el qual sovint conté àdhuc la fraseologia que Espriu incorpora a les seves poesies), i 2) la seva actitud apostòlica, de difusió de la llengua total en una de les èpoques més crítiques perquè aquesta fos ensenyada i propagada com calia.

MOSTRES DE L'AFANY D'ESPRIU PER LA UNIVERSALITAT DEL VOCABULARI⁽⁴⁾

1) *Vocabulari general*

1. *Abrinar-se* (*DGLC*: 'aprimar-se'):

*per mirar com se li abrinen
cada dia les orelles* (pàg. 21).

2. *Afollar* (*DGLC*: 'fer malbé'):

*anaven les collites
a mal borràs
i ventres d'esperança
s'han d'afollar* (pàg. 284).

3. *Agostar-se* (*DGLC*: 'perdre la ufana els camps, el bestiar o les persones'):

*S'agosta la cançó,
quan provo d'entonar-la (pàg. 246).*

*Furguem cercant la sang
del cor del pou ben agostat dels somnis (pàg. 313).*

4. *Albardà (DGLC: 'bufó, histrió'):*

*Voltats de por, enmig del glaç
de burles i rialles d'albardans (pàg. 319).*

5. *Alduf (DGLC: 'instrument músic semblant a la pandereta'). Aldufer (DGLC: 'tocador d'alduf'):*

Ara toca l'alduf la descarnada mà (pàg. 287).

*Dits d'aldufer comencen
un ritme galopant (pàg. 286).*

6. *Alimares (DGLC: 'foguera, esp. la que es fa com a senyal...'; en pl.: 'il·luminacions, lluminària'):*

*i avanço per rengles i rengles de flames,
alimares de benvinguda de la nit (pàg. 251).*

7. *Allerar-se (DGLC: 'permetre's, prendre la llibertat, de fer alguna cosa'):*

*Prou esmolades ja les dents
ens allerem d'estar contents (pàg. 275).*

8. *Altivar-se* (DGLC: 'esdevenir altiu, arrogant'):
suportes que s'altivin servidors insolents (p. 212).

9. *Ambigú* (DGLC: 'àpat fred en què es serveixen tots els plats d'un plegat; apartament d'un teatre, etc., on es serveixen aquests plats'):
*Menges de fonda o d'ambigú,
 regalimoses d'oli cru* (pàg. 70).

10. *Ambladors* (DGLC: 'que ambla'. *Cavall amblador*. I el veb *amblar*: 'caminar un animal a bon pas, sense sacsejar, movent alhora les potes d'un mateix costat'):
*Per cavalcats camins
 ambladors de tornada,
 en pau m'acolliran
 savis ulls de centaures* (pàg. 252).

*Al davant venia
 cavall amblador* (pàg. 300).

11. *Amortir* (DGLC: 'amortar, extingir; esmorteir'):

*Més enlaire,
 una a una, les estrelles,
 els ulls que amorten avui l'antiga por* (pàg. 251).

12. *Anellar* (DGLC: 'disposar en anelles'. *Anellar els cabells*; 'posar una anella o anelles; esp. posar

una anella al morro dels porcs perque grufant
no facin malbé el sembrat’):

*Ara, desvetllat serpent,
anellant-me en secrets signes,
em perdia pels malignes
camins del meu pensament (pàg. 185).*

13. *Anorc* (DGLC: ‘que no té testicles’):

*No escoltis ara els lladrucs del gos
dels tres caps, els cants de la nit, rialles d’anorcs
que desitgen que no et resolguis mai a esdevenir
qui ets tu ... (pàg. 298).*

14. *Atarantar* (DGLC: ‘torbar l’ànim (d’algú) deixant-lo com esbalaït, sense esma’):

*mira la mort.
Atarantant-me, molla,
ullals de llop,
m’assenyalava l’hora
d’anar a jóc’ (pàg. 49).*

15. *Bàtec* (DGLC: *Bàtec d’aigua* ‘xàfec, pluja forta’):

enmig del bàtec i de les fortunes del mar (p. 270).

16. *Bordeller -a* (DGLC: ‘de bordell’; *dona bordellera*; *home bordeller* ‘que freqüenta els bordells’):

*Eterna bordellera
d’hostal i port,
rera els vidres em mira (pàg. 49).*

17. *Bornar* (DGLC: 'fer armes en un torneig'; 'enves-
tir el peix la xarxa, brivar'; 'donar tombs, voltes,
mourer's a un costat i a l'altre'):

Encara

en clos de nit bornaven
guerrers, música, porpra (pàg. 99).

18. *Brià* (DGLC: 'erupció de vesícules a la superfície
de la pell que traspua un humor que en assecar-
se forma petites escates'):

disputant ossos a cans
tinyosos, plens de brians (pàg. 67).

19. *Brivall* (DGLC: 'home de la púrria, de la briva'):

els sefardites capten tall
amb vils recursos de brivall (pàg. 68).

20. *Call* (DGLC: 'pas estret i enclotat, o entre dues
parets; indret on un riu passa encaixonat'; antic:
'barri de jueus'). Mot emprat per Espriu amb gran
profusió. Un sol exemple de cada accepció:

L'empaiten per calls i boscos,
no el troben a cap indret (pàg. 54).

En ple call

els sefardites capten tall (pàg. 68).

21. *Carés* (DGLC: 'l'aspecte de l'atmosfera'; 'aspecte,
marxa, d'un afer'):

*un cop tots els caressos
ben esguardats* (pàg. 318).

22. *Cassigall* (DGLC: 'parrac'. *Parrac* 'tros de roba mig separat per un estrip de la resta d'una peça del vestit; pedaç mal cosit'):

*camina rem foscors
de cassigalls de boira, fins arribar al carrer
d'extrem raval* (pàg. 269).

*fa cassigalls
de les cançons de l'aire* (pàg. 284).

23. *Clarós* (DGLC: 'que té certa claror'):

començarà l'ocell la clara s lloança (pàg. 206).

*i puja, clara s quietud, a poc a poc, deturant-se,
pel camí, tan blanc i llis, de l'alta paret* (p. 322).

24. *Comparet* (DGLC: 'fadrístern, treballador de la terra o menestral que té alguna renda per a ajudar el seu treball'):

*Ajupits en l'ombra, caven comparets
a les despullades vinyes de l'hivern* (pàg. 311).

25. *Cròtal* (DGLC: 'instrument de percussió antic semblant a les castanyoles'):

*Fustes sonores, cròtals,
secrets tam-tams de selva
avisen* (pàg. 100).

26. *Deliqui* (DGLC: 'defalliment, esvaniment'. *Caure en deliqui*):
ballables de film sonor
de deliqui de minyona (pàg. 64).
27. *Emparança* (DGLC: 'acció d'emparar, l'efecte'. *Emparar*: 'posar (algú) sota la nostra protecció
- i llegiren en ell un estrany*
signe d'emparança i de repòs (pàg. 264).
28. *Enterc - a* (DGLC: 'rígid, encarcerat'; fig. 'obstinat'). En transcripció dos exemples, corresponents a tots dos significats, respectivament:
- A la fi sortien*
mig baldats, entercs (pàg. 9).
- Contra l'enterc, doctes mandrons*
llancen raons, sòlids maons (pàg. 275).
29. *Esdernegar* (DGLC: 'fer dernes (alguna cosa); fer malbé, espatllar'; pron.: 'escarrassar-se'. *Derna* 'cadascun dels trossos petits en què es divideix una cosa en rompre's'):
- ballant esdernegats*
amb un ós de gitano
aquest mal contrapàs? (pàg. 286).
30. *Esglesier* (DGLC: *Camí esglesier* 'que porta a l'església'):
- un ample so de festa per camins esglesiers* (p. 250).

31. *Ganya* (DGLC: 'cadascuna de les obertures dels òrgans de la respiració dels peixos, situades una a cada costat de la faringe'; 'cadascun dels costats del cap d'un ocell on comença el coll'. *Tenir mala ganya* 'tenir una cara no gens agradosa'):

*us parlo en testament:
mireu la meva ganya,
ja res no m'importa.
No mouré pestanya,
perquè sóc ben morta* (pàg. 51).

32. *Ganyó - ona* (DGLC: 'gasiu'. *Gasiu*: 'que va amb un compte excessiu en les despeses, mancat de tota liberalitat'):

*Encara que siguin
hostes de ganyons
compten atipar-se* (pàg. 10).

33. *Gisca* (DGLC: 'aire molt fred'):

*El badoc s'ho mirava
ert i glaçat
no sols de fam i gisca,
també d'esglai* (pàg. 273).

34. *Grossa* (DGLC: 'dotze dotzenes'):

*Empassada l'escala —tres grosses d'esglaons—,
sabem que trobaríem la porta* (pàg. 270).

35. *Jan* (DGLC: home de geni bo, que a tot diu que sí (precedit generalment de l'adj. *bon*)). *És un bon jan. Jan que dóna és bon jan.* Si es tracta del mateix mot, Espriu l'empra òbviament en sentit antifràstic (com es veu per l'adjectiu *fatídics*):

*de nines de cera
fetes segons l'art
après del dimoni
per fatídics jans* (pàg. 27).

36. *Maurar* (DGLC: 'remoure amb premudes repetides (alguna cosa) per estovar-la, per barrejar íntimament les seves parts constituents'. *Maurar la pasta*):

*L'Església prepara cendra
de demà. Balles i platges
s'emplen de pells maurades* (pàg. 59).

37. *Minova* (DGLC: 'inflor de les glàndules del coll'):

*Reina de les coves,
Esperança Trinquís
plena de minoves* (pàg. 52).

38. *Onagre* (DGLC: 'ase salvatge'):

*Ai, més tard, galop d'onagres,
carros de guerra, la fam
dels sepulcres sempre oberts* (pàg. 62).

39. *Parencia* (DGLC: 'ostentació'):

*Detestem els grans ventres, els grans mots,
la indecent parencia de l'or* (pàg. 280).

40. *Ponderal* (DGLC: 'pertanyent al pes'):

*Aquesta feixuga raó ponderal
els guerrers monarques no suportaran* (pàg. 121).

41. *Quiti, quítia* (DGLC: 'enterament alliberat d'una obligació pecuniària, moral'):

Mes roman quiti de pena (pàg. 19).

42. *Rasclumejar* (DGLC: 'escurar (una cassola, etc.) traient-ne el rasclum'. *Rasclum*: 'cosa que, gràntant o rasant, s'ha separat d'allò a què estava adherida, esp. dit del menjar agafat al recipient en què s'ha cuinat'):

*païa el seu dejuni
i escampa el baf
d'entranya de resolis
rasclumejant
carrers i cantonades,
amunt i avall* (pàg. 272).

43. *Relapse - a* (DGLC: 'que recau en un pecat de què havia estat absolt, en una heretgia que havia abjurat'):

*Ulls de damnat, de relapse,
vigilen el secret fil
d'aquest meu destí, tan vil* (pàg. 67).

44. *Resolis*. Aquest mot no és al *DGLC*. L'enregistra, en canvi, el *DCVB*, que el defineix així: 'licor compost d'aiguardent, sucre i un ingredient olorós' (5). El text d'Espriu és el següent:

*païa el seu dejuni
i escampa el baf
d'entranya de resolis* (pàg. 272).

45. *Rossi* (*DGLC*: 'cavall de treball, esp. de mala mena, vell, dolent'):

*Ara, rossi de lladres, poble meu Israel,
suportes que s'altivin servidors insolents* (p. 212).

46. *Sagrera* (*DGLC*: 'l'església i les seves dependències, que constituïen el sagrat o lloc d'asil per als delinqüents; en els pobles de cases disseminades, les cases contigües a l'església, rectoria i cementiri'):

*Pres que fugia
del lent esguard
en cap sagrera
no té descans* (pàg. 198).

47. *Samaler* (*DGLC*, que l'ortografia *semaler*: 'cadascun dels dos pals amb què dos homes traginen

una portadora, l'un agafant-los pels extrems anteriors i l'altre pels posteriors'):

*Baixen el cos per la tarda
amarrat a un samaler* (pàg. 56).

48. *Sirènides*. El *DGLC* només enregistra els *sirenis* (ordre de mamífers pisciformes). El *DCVB*, en canvi, introdueix *sirènide*, fent-lo sinònim de *sireni*, que, ultra l'accepció zoològica, en té una segona, de poètica, que és definida així: 'ésser semblant a la sirena' (amb un exemple de Costa i Llobera). El text d'Espriu fa així:

*Dintre dels somnis de Déu,
comencen avui cançons
de sirènides, l'esforç
de pobles nautes perduts
per lents cercles viciosos* (pàg. 58).

49. *Sorollar* (*DGLC*: 'moure's a un costat i a un altre una cosa que no està ben fixada, oscillar una cosa sacsejada'; 'fer sorollar'):

*Les mans descarnades
marquen el compàs,
sorollen rialles
aquest viu tancat* (pàgs. 287-288).

50. *Soturn* - a. El *DGLC* enregistra *saturn* 'sorrut, taciturn (oposat a *jovial*)'. El *DCVB* n'insereix, de més a més, la variant *soturn*. El text d'Espriu diu:

*Es beu la sang a galet,
glo, glo, glo, bèstia soturna* (pàg. 20).

*Però de l'ombra
que va deixant
la soturna bubota* (pàg. 283).

51. *Tàvega* (DGLC: 'presó subterrània, masmorra'):

*Ens demanes ara
si calç d'esperança
enlluí la negra
tàvega del tedi
d'un gran esperit?* (pàg. 276).

52. *Tramuntar* (DGLC: 'passar a l'altre costat (d'una muntanya, serra, etc.)'):

*I baixen d'on el record ja tramuntà,
al llevant impossible dels nostres anys* (pàg. 285).

53. *Voltor* (DGLC: 'gros ocell de presa, de coll nu voltat d'un collar de plomes llargues, i que s'alimenta d'animals morts'):

*des de l'amarga
profunditat del pou, et clamo
contra l'olor, contra el color, contra el voltor*
(pàg. 211).

54. *Xauxinar* (DGLC: 'fer soroll les viandes quan es couen a un foc lent'):

*Avui a la paella xauxina a foc lent
davant les obertes boques de la fam dels fills,
l'escassissim xanguet que vàrem heure (pàg. 270).*

2) Noms de plantes

55. *Aloc* (DGLC: 'arbust autòcton de la família de les verbenàcies ..., les flors blaves o moradenques en cimes que s'agrupen en raïms llargs, i el fruit en drupa'). Mot emprat per Espriu amb gran profusió. Un sol exemple (d'altres, a les pàgs. 285, 323, 324, 326):

*cap remor
de vent nou
als alocs,
cap consol
ni repòs
de cançó (pàg. 296).*

56. *Arbrar-se* (DGLC: 'fer-se arbre'. Aquesta planta s'*arbra* molt):

*Esguarda l'arbre sol:
arrelat en fondàries
d'un somni dolorós,
mira com vaig arbrant-me (pàg. 244).*

57. *Arbuxell* (DGLC: 'Arbust jove'):

*Encalçat pels espardenyas,
s'esmuny enmig d'arbuxells (pàg. 54).*

58. *Asfòdels* (DGLC: 'nom de les plantes liliàcies incloses en el gènere *Asphodelus*):

*el reialme
fidel de la nit, on floreixen
pàl·lidament, en triomf, els asfòdels* (pàg. 108).

59. *Cimal* (DGLC: 'cadascuna de les branques principals més o menys verticals, esp. la que s'enlaira més que les altres o la que es deixa a l'arbre tallant les altres'. *Un cimal de roure de dos pams de gruix*):

*Però de cop els braços són ordenats cimals
i les arrels se't perden per la fangosa nit* (p. 228).

60. *Espernallac* (DGLC: 'composta tubiflora, tomentosa, amb els lòbuls foliars molt curts ...'):

*Li donen a beure
brou d'espurnallac* (pàg. 26).

61. *Herba gatera* (DGLC: 'nepta'. *Nepta*: 'labiada d'un metre d'alçada, flors blanques tacades de vermell i olor forta'):

*Confio que brostarà
una rara flor d'encant
la vetlla de Sant Joan,
amb virtuts d'herba gatera* (pàg. 67).

62. *Jaborandi* (DGLC: 'arbust del Brasil, de les fulles del qual s'obté una droga emprada com a sudorífic'):

Rego testos de safrà
jaborandi, romeguera (pàg. 67).

63. *Llet de bruixa* (DGLC: 'lleteresa'. *Lleteresa*: 'nom de les plantes pertanyents al gèn. *Euphorbia*, laticíferes, de fulles simples, flors en ciat i fruits capsulars'):

Sempre pujat per cabres i per mates
d'espígol, de fonoll, de llet de bruixa (pàg. 332).

64. *Seguisssets*. No és al DGLC. Sí, en canvi, al DCVB, que en diu: 'Nom d'una herba màgica imaginària, per a encisar i fer seguir algú'. Semblant al *seguitori* 'bevenda màgica per a atreure i dominar algú; l'efecte d'atracció que produeix' (DCVB, on hi ha un exemple de Víctor Català). El text d'Espriu diu així:

Coneixia mil secrets
i l'espant de l'encanteri
de l'herba de seguisssets (pàg. 16).

3) Vocabulari rural

65. *Amuntanyar* (DGLC: 'menar (el bestiar) a passar l'estiu a muntanya'. *Ja han amuntanyat el ramat*):

Déus pastors amuntanyen
dòcils ramats de núvols (pàg. 83).

66. *Armada* (DGLC: 'ramat'; *fer armada* 'comprar animals joves per tornar-los a vendre un cop criats'):

*Ara el pastor
fa armada
en els mercats
altíssims de la llum* (pàgs. 238-239).

67. *Arment* (DGLC: 'ramat de bous o de cavalls').
Armenter (DGLC: 'pastor de bestiar gros, bous o cavalls'):

*Però se'n van
amb molta son
a jaç els bous
de l'alt arment* (pàg. 239).

*Em dreça el cant
a l'armenter
del resplendent ramat* (pàg. 238).

68. *Arriet* (DGLC: 'ase petit'):

*Del cor del son de la maresma ve,
en fer-se vespre, al pas de l'arriet* (pàg. 312).

69. *Bancal* (DGLC: 'tros de terra plana conreada'):

*La terra del bancal
la son dels bous llaurava* (pàg. 249).

70. *Barrigar* (DGLC: 'furgar com fan els porcs'):

*Ventres llargs, ventres tous
dintre la terra fosca.
A poc a poc ens trien
barrigant la fredor* (pàg. 314).

*Arran sempre de terra, el teu musell
s'afina barrigant entre deixalles* (pàg. 321).

71. *Canilla* (DGLC: 'colla de gossos que cacen plegats'):

*Llançà mudes canilles
al meu encalç* (pàg. 242).

72. *Cornella* (DGLC: 'moixó semblant al corb, però més petit'. Atès que hom hi remet a *gralla*, heus ací la definició de *gralla*: 'ocell semblant al corb, de plomatge negre, amb el bec i les potes vermells, o grocs i el bec més curt'):

Cornelles

*vingudes de dissabtes
anglesos al xivarri
del país desgranaven
pèsols d'or* (pàg. 139).

*Cel de cornelles. Implacable
cançó xislada damunt l'erm* (pàg. 297).

73. *Erm* (DGLC: 'deixar erma (alguna cosa)'; *erm-a*: 'inculte, no conreat'):

Ermen els camps, és sec l'erol (pàg. 295).

74. *Erol* (DGLC: 'tros de terra on se sembren algun llegum, cols, raves, etc.') (cf. num. 80):

Ermen els camps, és sec l'erol (pàg. 295).

75. *Fonellar* (DGLC: 'posar fonells (als bucs de les abelles)'; *fonell*: 'pedra, suro, amb què es tapa la boca superior del buc de les abelles'):

*i faig entrar l'eixam
endins de l'oblit,
i fonello ja per sempre el rusc* (pàg. 248).

*Abelles. Tot l'eixam
tancava dintre l'arna.
És el fonell del buc
de pedra molt pesada* (pàg. 248).

76. *Gleva* (DGLC: 'pa de terra cohesionat per les arrels de les herbes, que s'aixeca llaurant, cavant, etc.'):

*Però jo, que sabia el cant secret de l'aigua,
les lloances del foc, de la gleva i del vent* (p. 237).

77. *Grop* (DGLC: 'nuvolada tempestuosa congriada sobtadament'; *un grop d'aigua* 'un ram o cop d'aigua'; *un grop de vent* 'un cop de vent'):

*L'alta amplitud
del cel no romp
el dens esglai
parat del grop* (pàg. 330).

78. *Llampuga* (DGLC: 'llampó; llampó 'llampec llunya de què no se sent el tro, llampec de calor'):

*esclaten llampugues
finestrons enllà* (pàg. 28).

79. *Quilma* (DGLC: 'sac gros, generalment de cànem, emprat per a portar gra al molí, posar la pasta d'oliva a premsar, etc.')

*Omplim ara la quilma d'olives i de blat
i del cor i dels llavis que ja sentim callats* (p. 277).

80. *Redol* (DGLC: 'd'una superfície més o menys plana, una porció de contorn aproximadament circular, la porció que hi ha tot al volt d'un punt determinat; erol') (cf. num. 74):

*Al centre del redol alcem el clam
i en fèiem llança i estendard* (pàg. 278).

81. *Rial*. No és al DGLC (inexplicablement, sobretot si pensem en l'audiència que ha tingut l'obra d'Espriu). El DCVB, que l'enregistra, en diu: 'rieral'; la GECat: 'riera petita, generalment affluent de riera'. Mot grat a Espriu, sovinteja a les seves obres. Un exemple pres a l'atzar:

Pels rials baixa el carro (pàg. 79).

82. *Samuga* (DGLC: 'corda gruixudeta, generalment d'espart'):

*si trobés la impossible
sequoia gegantina
per al teu pes, samugues
resistents, prou gruixudes* (pàg. 147).

83. *Sotana* (DGLC: 'la mola inferior, fixa, d'un molí'):

*Si para l'alta
mola, podràs,
fixa sotana,
potser rodar?* (pàg. 198).

84. *Vedruna* (DGLC: 'munt de rocs que assenyala una partió'):

*Marquen vedrunes
la pobretat
d'aquest meu somni
de pluja al camp* (pàg. 198).

85. *Verolar* (DGLC: 'començar a prendre un fruit verd el color que té quan és madur; *el raïm ja verola*):

*El raïm verola
ran mateix del mar* (pàg. 288).

4) *Vocabulari marítim*

86. *Anquina* - Mot desconegut. Probablement es tracta d'una variant d'*antina* (que ho deu ésser, al seu

torn, d'*altina*). Per a aquell, el *DCVB* en diu: 'cada una de les roques sotaiguades que hi ha pel coster, a llevant de Sant Pol de Mar'; per a aquest: 'escull o roca a flor d'aigua, on està aferrada l'alga a grans motes'. Apareix en uns versos d'*Espriu* que hauran d'ésser esmentats sovint en el present apartat, i que diuen així:

*Però bolla una mata de peix en l'enfosquida mar,
on sé més l'espessor de sapes i d'anquines* (p. 312).

87. *Bollar* (*DGLC*: 'fer bombolles una mata de peix'; *mireu com bolla la sardina!*) (per a *mata de peix*, cf. num., 89) (6):

Però bolla una mata de peix en l'enfosquida mar
(pàg. 312).

88. *Cia*, a *la*. El *DGLC* només enregistra el verb *ciar* 'remar endarrera'. El *DCVB* hi afegeix *cia* 'acte de ciar'. L'exemple d'*Espriu* és el següent:

*Car sempre serà temps de sortir del perill
i guanyar orsejant o a la cia la tristesa del port*
(pàg. 298).

89. *Mata* (*de peix*). (*DGLC*: 'mola de peix'; *mola*: *una mola de peix* 'gran quantitat de peixos que van plegats') (cf. num., 87):

Però bolla una mata de peix en l'enfosquida mar
(pàg. 312).

90. *Orsejar* (DGLC: 'orsar'; *orsar*: 'anar a l'orsa, navegar contra l'acció del vent'):

*No podràs
orsejar sense perdre,
un a un, blanc veler,
tots els pals* (pàg. 200).

91. *Quillat* (DGLC: 'embarcació gran de vela llatina que es distingeix per tenir la proa i la popa en angle recte amb la quilla; també una embarcació petita, de buc alt i estret, amb la roda de proa formant un angle recte amb la quilla'):

*A poc a poc sortien
de port esvelts quillats
d'esperança* (pàg. 286).

92. *Sapa*. No és enregistrat al DGLC. Figura, en canvi, al DCVB, on és definit així: 'mata d'algues que creix dins la mar' (Empordà, Tarragona). N'addueix exemples de Joaquim Ruyra i de Salvador Espriu, bé que el d'aquest darrer no és el que transcriu a continuació (i que pertany a un fragment ja molts cops citat, cf. num. 86, 87, 89).

*Però bolla una mata de peix en l'enfosquida mar,
on sé més l'espessor de sapes i d'anquines* (p. 312).

93. *Serviola* (DGLC: 'pescant de l'àncora' [*pescant*: 'peça que surt enfora del costat d'una nau per a penjar-hi alguna cosa'; 'mariner que fa de guaita prop de la serviola, dalt del pont']:

*A quin port
s'enrolà, serviola,
aquest nou timoner
tan estrany?* (pàg. 200).

5) *Els mots no barcelonins*

Malgrat que quantitativament hi hagin quedat poc representats, i que qualitativament ho hagin estat per entitats lèxiques no prou significatives, per raó de la reducció en el nombre de les mostres que componen la llista present, no han deixat d'entrar-hi alguns exemples d'una actitud essencial en Salvador Espriu: l'actitud que li fa acollir mots, no precisament dialectals, però si almenys no predominantment barcelonins, amb l'afany que la mateixa llengua, única i vària, sigui sentida com a pròpia per tots els qui la parlen, fent abstracció de llur provenença geogràfica. A continuació n'insereixo una bona mitja dotzena d'exemples.

94. *Arena i sorra* (DGLC: *arena* 'sorra' / *sorra*: 'substància que consisteix en grans petits (generalment de quars) provinents de la disgregació de les roques, arena'):

*Evocats, a l'estèril
arena, per l'enorme
lament* (pàg. 140).

*Després, ja seguida la sorra,
a la vora del mar* (pàg. 318).

I tots dos mots conflueixen en una mateixa composició:

*Aixecàrem ahir damunt la humida arena
castells de joc que sempre la mar d'estiu esborra
amb la seva ampla, continua, mansa llengua de gos.
Som encara al sorral, i passen ran de les ones
xiscles i fum de trens esbalandrats de càrrega*
(pàg. 313).

95. *Auleda* (per *alzinar*) (DGLC: 'alzinar'; *alzinar*: 'lloc plantat d'alzines') (7).

*Aloc, els boixos,
a l'ombra de l'auleda* (pàg. 83).

96. *Buc, arna i rusc* (DGLC; *rusc* 'vas en forma de campana o caseta, que serveix d'habitació a un eixam d'abelles'). Bé que *rusc* és la forma més habitual a Barcelona, Espriu fa sortir tots tres sinònims en quatre versos consecutius:

*i fonello ja per sempre el rusc.
Abelles. Tot l'eixam
tancava dintre l'arna.
És el fonell del buc
de pedra molt pesada* (pàg. 248).

97. *Cóp* (de neu). El DGLC insereix, si més no, *borralló, cóp, floc i tofa* (i encara es queda curt, per tal com en català existeixen, de més a més, *bolva, flòvia, teфа*, etc.). Espriu empra almenys dos d'aquests sinònims (*borrallons i cóps de neu*):

*Les absoltes li cantaven,
sota borrallons de neu* (pàg. 57).

*Mentre cauen cóps de neu,
rego testos de safrà (pàg. 67).*

98. *Mandró, fona, bassetja. (DGLC, s.v. fona: 'instrument per a tirar pedres que consisteix en una tira curta d'una matèria flexible, esp. cuir, on es posa la pedra, unida en els seus extrems a dues trenes d'espart, cànem, etc.):*

*Els vailets deixaven
un moment els jocs,
mandrons amanien,
em llançaven rocs (pàg. 51).*

*Contra l'enterc, doctes mandrons
llancen raons, sòlids maons (pàg. 275).*

99. *Nopal, figuera de moro (DGLC, s.v. figuera (de moro, de pala): 'cactàcia originària d'Amèrica, que té el tronc format per articles aplatats, amb flors al marge o a l'àpex i petites arèoles peloses proveïdes d'espines cobertes de menudíssimes pues'):*

*S'ajaurà damunt ossos
de terra, sols en l'odi
dels nopals (pàg. 220).*

100. *Safanòria, pastanaga (DGLC, s.v. pastanaga: 'umbel·lífera cultivada i freqüent en els camps incultes (Daucus Carota), de mig metre d'alçària, amb les costelles secundàries dels aquenis molt sortides i proveïdes d'espinetes, les flors centrals purpúries i les restants blanques o rosades'):*

Menja infants amb safanòria (pàg. 20).

5. ASPECTES CONNOTATS I CANVIS DE REGISTRE

Com és sabut, en el llenguatge podem distingir la funció de denotació (pròpia de la comunicació en sí, que, posem per cas, tant pot ésser un relat informatiu, com un text històric o científic, etc.) de la funció de connotació (que caracteritza l'expressió matisada per apreciacions subjektives, és a dir, sempre que hi intervinguin elements com la ironia, la crítica, la satisfacció, la lloança, etc.). Ho he hagut de dir d'una faísó molt primària, ja que les precisions que permetrien d'arrodonir els conceptes presentats no escaurien a la situació present; tanmateix penso que la definició no ha d'entranyar dificultats, i, si és així, ningú no dubtarà que la poesia forneix sens parar mostres de llenguatge connotat. D'antuvi, això ja es desprèn de la mateixa idea que tots tenim de la poesia, en tant que expressió de continguts subjectius, forçosament i inevitablement lligats a una visió singular i no compartida, circumstància que fa que el poeta personalitzi qualsevol experiència o qualsevol concepció, tan bon punt ell les recull i els dona forma de llenguatge. Però, de més a més, quan el poeta afronta els grans temes que preocupen la humanitat, com la justícia, la llibertat, la convivència, i, sobretot, quan el poeta sap enllaçar-los amb la situació concreta «d'un temps i d'un país», ço és el nostre, tot assumint-hi —com en el cas de Salvador Espriu— el seu paper en tant que membre de la comunitat, al si de la qual aquells grans temes adquireixen constantment categoria de veritable tragèdia, aleshores el llenguatge del poeta, amb els seus accents sincers d'abatiment, de pena, de denúncia i d'esperança no pot ésser sinó connotat al màxim, amb una intensitat que sovint ateny el patetisme. Afegim-hi que, per a ésser poeta, no n'hi ha prou de tenir els senti-

ments dits, ja que, si això bastava, el nombre de poetes fóra considerable, i no ho dic pas en sentit pejoratiu, sinó ben elogiós, car són moltes les persones que senten l'angoixa davant la injustícia i clamen llibertat i respecte. No: cal que tots aquests sentiments hagin fermentat dins el poeta, i ell els doni expressió d'acord amb la seva personalitat. I aquí som on jo volia arribar: Salvador Espriu uneix, a una singular capacitat de fermentació de reaccions i actituds, altrament tan compartides que ja creen un veritable clima social, una no menys singular capacitat de canalitzar-les mitjançant el seu llenguatge poètic únic. I d'ací la seva genial personalitat de poeta, que es manifesta tant en els grans temes citats, com en els procediments formals que els expressen.

Per imperatius professionals ja indicats abans, jo m'haig de limitar a les formes d'expressió de Salvador Espriu. Als aspectes connotats de la seva poesia. Sense voler portar l'aigua al meu molí, penso que no és exagerat d'afirmar que un poeta es retrata a través dels tipus de connotació de què ell mateix es val. D'aquesta manera, les situacions externes (la injustícia, l'opressió, la indignitat), els sentiments humans (la desventura, la desesperança, la indefensió), així com les reaccions personals (la ironia, la denúncia, la lluita), les meditacions profundes (la mort, la ceguesa, la fatiga), sense excloure'n algunes obsessions (la pluja, la calma, la lentitud), tot és presentat, en el decurs de l'obra d'Espriu, per mitjà d'uns sorprenents elements lingüístics de connotació.

Abans d'enumerar els principals procediments de connotació del nostre autor, que acabo de qualificar de sorprenents, voldria posar en relleu un altre factor essencial dins la connotació espriuana, i no menys sor-

prenent que els fins ara encara només alludits: la insòlita i inesperada col·locació dels elements fraseològics o lexicològics de connotació, els quals, en irrompre quan el lector menys s'ho esperava, afegeixen a llur valor significatiu propi, ja remarcable d'entrada, el del contrast amb la resta de la clàusula, contrast que és lingüísticament violent, i brutal i tot. En efecte, com és sabut, l'ús de la llengua s'acompleix per mitjà dels anomenats nivells d'expressió o registres, que estableix la sociolingüista. A cada situació lingüística correspon un nivell expressiu diferent. La prova més clara n'és la diferència que hi ha entre la llengua escrita i la llengua parlada, i la sensació incòmoda i desagradable que ens produeix la lectura d'un fragment originàriament dit tot parlant, i que hagi estat enregistrat al magnetòfon, així que, fidelment transcrit, ens adonem de les repeticions, interrupcions, incongruències i pauses que conté: una cosa és, doncs, el registre escrit, i una altra cosa, i ben diferent per cert, és el registre parlat. Dintre mateix de la llengua escrita, hi ha nivells expressius que difereixen ben substancialment dels altres: seria absurd que un avís públic sobre circulació d'autobusos contingués mots característics del llenguatge acadèmic o d'ús estrictament literari.

I bé, això, que acabo d'anomenar absurd, és típic del llenguatge poètic de Salvador Espriu. Enmig d'una clàusula que retrata una calamitat que assotava Israel, o una reflexió entristidora sobre la injustícia humana o la prostració d'un poble que veu escarnida la seva parla, Espriu salta sobtadament de registre expressiu i enfloca la clàusula amb una frase de la llengua familiar o amb un tret lingüístic vulgar, com ho veurem en una sèrie d'exemples. M'apresso a dir que s'erraria qui tingués Espriu per un esnob, per raó del seu capteniment idiomàtic. És cert que normalment els nivells

d'expressió tenen llur funció, i que és lògic d'esperar de trobar, dins un text escrit, una congruència des d'aquest punt de vista. Encara més: és cert que els canvis sobtats de registre poden desorientar el lector, perquè aquest s'havia instal·lat psicològicament dins un registre, el que era sobreentès, i tota modificació aparentment injustificada és susceptible de no ésser sinó pertorbadora. Amb això em refereixo a la possibilitat que algun poeta, un cop ja escrita, o, si més no, ja concebuda una composició, cerqués d'introduir-hi elements extravagants, amb el fi de cercar uns efectes determinats en els lectors. Aquest procedir sí que hauria d'ésser titllat d'esnobisme. Aquest poeta no jugaria net.

Ben altrament ocorren les coses en Salvador Espriu. Aquest, si mescla registres lingüístics que hom sol respectar acuradament, és per tal com senyoreja la totalitat de la llengua. Endemés, el seu domini universal de la llengua escau a la perfecció a l'anomenat estil profètic, que és l'atribució que més primàriament tothom farà d'Espriu. Com és sabut —i és tan desconcertant com sabut—, el profetisme barreja, d'una manera que el profà diria arbitrària, l'«avui», el «demà», l'«ahir» i les visions atemporals en una sola dimensió, la dels fets en llur abstracció. D'altra banda, no hi ha únicament una mena de tarannà profètic en els continguts mentals, en les actituds psicològiques i en les avaluacions ètiques; hi ha també profetisme en la proclamació de les formes expressives, deixant de banda llur concreció en uns registres als quals correntment l'ús lingüístic exigeix de supeditar-se per a entendre'ns. I així com, en l'ordre temàtic, es combinen, confluint en una mena d'«avui» impossible, la idolatria del poble jueu, la fam i la secada a qualsevol racó de la terra, les enganyifes de la dictadura i les míseres facècies

dels cecs i dels captaires de Sinera, concebut tot en una sola visió d'universalitat, així també, en l'ordre expressiu, es combinen, confluint en una mena d'unicitat inassolible d'estil, el to greu dels saberuts, la vivor del dir més casolà, les imatges del parlar vulgar i l'agudeses de les dites i dels jocs d'infants, tot en una aplicació única de la llengua que recull tots els matisos de qui la fa servir. Ho repeteixo: la reducció de les múltiples possibilitats expressives a un mòdul únic que les aplega totes s'explica pel concepte universal del llenguatge tal com l'entén i el practica Salvador Espriu. Davant un poeta com ell, ja no podem dir que cada registre lingüístic tingui la seva funció específica: la seva funció en tant que artífex de la llengua és justament de confondre els diferents registres en què aquesta es distribueix, com en un afany de síntesi total dels procediments expressius, ni més ni menys que, respecte als continguts mentals que ell mateix elabora, també se'ns presenta com integrador d'humanitat.

A continuació faré veure alguns dels aspectes connotats en l'ús del vocabulari i de la fraseologia de Salvador Espriu. No m'entretindré a posar-hi de manifest els canvis sobtats de registre del quals acabo de parlar. N'hi haurà prou de tenir en compte el context (o, eventualment, un comentari addicional) per a adonar-se de la profunditat conceptual i del valor expressiu que caracteritzen tant el llenguatge connotat com la ruptura dels nivells⁽⁸⁾.

MOSTRES DE LLENGUATGE CONNOTAT I DE CANVIS SOBTATS DE REGISTRES EXPRESSIUS

1) *Epítets violents o inèdits*

El poeta posa de costat uns noms i uns epítets que

no estem habituats a trobar junts, de manera que es produeix una desproporció en els significats de tots dos mots correlatius. Exemples:

*Devoràvem lloms
i costelles d'altres
honorables porcs* (pàg. 294).

*Contra l'enterc, doctes mandrons
llances raons, sòlids maons* (pàg. 275).

Podem incloure dins el present grup tots els casos d'adjectivació que, seguint la broma, anomenaré «clerical» i que, segons que sembla, són una debilitat del poeta:

*Època d'ametlles toves,
segons fórmules papals* (pàg. 19).

*Dintre reixes i cancells
comares pontificals
aturen llengües i mans* (pàg. 21).

*Dama més trempada
no podeu trobar:
barbes i bigotis,
bec quasi de pam,
cos dintre barnilles
dits episcopals* (pàg. 27).

*arribava, gras, content,
a una edat patriarcal* (pàg. 38).

*Encarcarats a rígids
seients episcopals* (pàg. 286).

Deixo per al lector la tasca de mesurar la dosi ingent d'ironia que contenen casos com els reportats.

2) *La fraseologia habitual*

Sota el concepte de fraseologia habitual incloc les expressions que els membres de la comunitat parlant fan servir en llur estil més casolà d'expressió i que per això mateix sorprenen en irrompre enmig d'un poema sovint de to seriós i greu. N'enumero alguns exemples, i, sempre que n'hi ha ocasió, faig avinent que la locució és enregistrada dins el diccionari de Fabra (DGLC).

Amanir amb oli i sal (DGLC, s.v. oli):

*i una nena que es fa mal.
Roseguem uns quants xurros
amanits amb oli i sal (pàg. 6).*

Posat de prunes agres:

*Es contaven acudits
i reien fins a les llàgrimes.
Sembobitiz els segueix,
fent posat de prunes agres (pàg. 18).*

Cames ajudeu-me 'corrents' (DGLC, s.v. cama)

*esclaten llampugues
finestrons enllà.
Cames ajudeu-me,
fuig d'esperitats! (pàg. 28).*

Fer el darrer badall: 'morir' (DGLC, s.v. badall)

*Les mitges de seda
ja no portarà,
fins que toqui l'hora
del darrer badall (pàg. 29).*

*Fer entrada de cavall sicilià: 'començar quelcom
amb gran arrencada i no acabar' (DGLC, s.v. cavall)*

*Deixa la llum de muntanyes
i davalla vers ciutat.
Es decanta per l'entrada
de cavall sicilià (pàg. 37).*

*Cel rogent: pluja o vent (DGLC, s.v. rogent 'dit del
cel vermellós):*

*Quan pels racons del firmament
veus qualsevol senyal rogent,
tems malvestat de pluja o vent (pàg 69)*

*de puntetes (DGLC, s.v. 'tocant a terra solament amb
les puntes dels peus'. Caminar de puntetes):*

*Hem pujat el nostre crit a tu,
posant-nos de puntetes per semblar més alts (p. 211)*

tocar pirandó: 'escapar-se' (DGLC, s.v. pirandó)

*Però jo sóc, amb el meu corc,
un indecís a l'entreforc
d'estranys camins del sí, del no,
i cal que toqui pirandó (pàg. 275)*

moldre els ossos: (fig.) 'fatigar extraordinàriament'
(DGLC, s.v. *moldre*)

*Molí de vent, molí de sang:
cal moldre fins els ossos,
perquè tinguem bon pa (pàg. 277)*

(fer-se) un tip de riure: 'riure fins a l'excés':

*Plorem, del tip de riure,
fins llàgrimes de sang.
Al fons de cap misteri
no arribaries mai (pàg. 286)*

*ésser la cançó de l'enfadós: 'dit d'una cosa que es re-
peteix excessivament' (DGLC, s.v. cançó):*

*Només el cop de la cançó
de l'enfadós al païdor:
no arriba mai, enllà del mur,
al cor d'un món sense futur (pàg. 295)*

*suca-mulla: 'el fet de sucra pa en vi' (DGLC, s.v. fer
suca-mulla):*

*Ah, Sepharad! Els febles llums ara se'ns apagaven
del tot, mentre l'home perdut i gran fa una llarga
suca-mulla final de pensaments angoixosos
i es nega a poc a poc en el seu vi (pàg. 276)*

3) *Termes de connotació intrínseca*

Salvador Espriu emprà sovint un mot que ja conté,
per ell mateix, una certa dosi de connotació, preferint-
lo a un altre sinònim més objectiu, simplement deno-
tador. En els exemples que insereixo a continuació

indicaré, enfront el terme escollit, el corresponent menys connotat o simplement denotador.

Rosegar (denotador: *menjar*). *Rosegar* és una certa manera, especial, de menjar, 'donant-hi amb les dents una sèrie de mossegades' (DGLC, s.v. *rosegar*):

*Roseguem uns quants xurros
amanits amb oli i sal* (pàg. 6)

Adobar un malalt: 'millorar-lo' (DGLC, s.v. *adobar*) (denotador: *guarir* (un malalt), *curar-lo*):

*Però són inútils
remeis casolans
.....
per molt que s'esforcin,
no l'adobaran* (pàg. 26)

Amanir (denotador: *aparellar*, *preparar*):

*Els vaillets deixaven
un moment els jocs,
mandrons amanien,
em llançaven rocs
i de mi es mofaven
tot donant-me escorta* (pàgs. 51-52)

Tarot: 'barret vell, atrobinat' (DGLC, s.v. *tarot*) (denotador: *barret*, *capell*). És un mot favorit d'Espriu, que ell emprà sovintejadament. Un parell d'exemples:

Esperança Trinquís,

.....
*tarot a la clepsa,
mitges al garró,
has begut les gotes
del darrer flascó (pàg. 52)*

*Monges guarnides amb tarots
posen paranys de tendres mots
als jugadors de pericots (pàg. 69)*

*Escarritxar: 'cruixir les dents, en fregar les de
dalt amb les de baix' (DGLC, s.v. escarritx) (denota-
dor: cruixir de dents):*

*Mentre ronca i escarritxa,
entre somnis innocents,
una destal afilada
se li clava en el clatell (pàg. 55)*

*Estossinar: 'aterrar, matar, a cops' (DGLC, s.v. es-
tossinar) (denotador: matar a cops):*

*Hi havia un rei que estossinà
oncles, nebots i algun germà,
per no adormir-se a mig sopar (pàg. 70)*

*Bubota: 'babarota' (= 'ninot per a espantar ocells'),
'espantall' (DGLC, s.v. bubota i barbarota) (denotador:
espantall):*

*Però de l'ombra
que va deixant
la soturna bubota⁽⁹⁾
camins enllà,
anaven les collites
a mal borràs (pàgs. 283-284)*

*A rapis: 'a qui primer ho agafi' (DGLC, s.v. a rapis)
(denotador: al primer):*

*Emparaulat a rapis,
fa cassigalls
de les cançons de l'aire (pàg. 284)*

*Purrialla 'púrria' (= 'gentalla' = gent del baix po-
ble, de la pitjor mena') (DGLC, s.v. purrialla, púrria i
gentalla) (denotador: gentussa):*

*¿Podem a la vegada
trobar-nos al sorral,
enmig de purrialla,
ballant esdernegats...? (pàg. 286)*

*de baldraga: 'pagant altri' (DGLC, s.v. de baldraga,
menjar de baldraga) (denotador: de gorra):*

*No diràs que menjo
de baldraga, car
amb suor de dansa
sempre vaig pagant,
del brou a les postres,
l'àpat de la fam (pàg. 288)*

guisofi: 'guisat dolent, mal fet' (DGLC, s.v. *guisofi*) (denotador: *guisat mal fet*):

*T'avens a vendre per engrunes d'or
l'antic solar on has bastit la casa.
Als fills imposes, car els vols senyors,
guisofis agres d'una llengua estranya* (pàg. 321)

La connotació també pot ésser provocada per inserir un terme científic, *massa científic*, per a dir-ho així, que amb la seva presència crea una situació de contrast respecte a tot el context. Exemples:

Occipital: 'que pertany a l'occípit' (*occípit* = 'part inferoposterior del cap, nuca') (DGLC, s.v. *occipital*, *occípit*) (denotador: *nuca*):

*Acarono, en resposta,
el seu dur occipital,
tot lliurant-me a designis
d'un furor elemental* (pàg. 6)

Brontosaure: 'dinsaure juràssic de l'ordre dels sauropsodes d'una llargària d'uns 17 m. i una alçària d'uns 3 m.' (DGLC, s.v. *brontosaure*) (denotador: *monstre antdiluvià* o *qualcom semblant*):

*S'escometen tots dos,
garrots enlaire:
ferocitat atroç
de brontosaures* (pàg. 11)

Micró: 'unitat de longitud equivalent a la millèsima part d'un mil·límetre' (DGLC, s.v. *micró*) (denotador: *millèsima de mil·límetre*):

*Registren microns de gruixos,
segons càlculs d'ull entès,
d'infinita saviesa* (pàg. 21)

4) *Alguns acudits personals*

No manquen casos en els quals la connotació del llenguatge té origen en una pensada de l'autor, que fa jugar significats poc afins, sorprenents, àdhuc xocants. Faig una breu selecció d'exemples, que podrien allargar-se molt i molt.

*molt mudats:
clenxes, mantellines,
colls encarcerats.
No saben com fer-s'ho
per ficar-hi golls* (pàg. 8)

(els *colls encarcerats* fan difícil d'encabir-hi els golls —clara al·lusió a la mena de gent que retrata).

*—Ofrenem or, mirra, encens,
quasi un plus de vida cara.
Preneu-ne la voluntat,
dispensant que sigui magra* (pàg. 17).

(es tracta dels dons oferts pels Reis d'Orient, el valor dels quals és ponderat per l'anacronisme *plus de vida cara*, concepte sorgit als anys quaranta d'aquest segle).

*Impassible i en silenci,
el nou Sant Llorenç del camp
suportava la rostida
de pebrot escalivat (pàg. 32)*

(tota la composició —*Lladres rurals del segle XIX*—
és plena d'allusions cruels com la present, feta a base
d'una operació culinària típica: l'*escalivada*).

*Camina pel Carrer Ample,
sota la lluna de març.
Tenia la cara trista,
boca de beure aiguanaf (pàg. 61)*

(reiteració de *cara trista*, però amb el sabut canvi de
registre: la cara trista s'adiu amb la boca del qui, en
no trobar-se bé, ha de *beure aiguanaf*).

*Ulls de damnat, de relapse,
vigilen el secret fil
d'aquest meu destí, tan vil,
que faré la ballaruga
a l'extrem d'una samuga (pàg. 67)*

(una altra ironia cruel: si el destí és de morir penjat a
l'extrem d'una corda —o d'una samuga (10)—, atès
que allò que penja branda d'un costat a l'altre, hom
equipara *brandar* a *ballar*, ço és *fer la ballaruga*).

*En aquest escenari
de Sepharad,
pengem de fils que mouen
secretes mans
i puntegem al pulcre
ball del parrac (pàg. 284)*

(tots plegats som uns putxinellis moguts per altri, i dansem un ball desconcertant, *pulcre*, però del *parrac*, encara una contradicció irònica).

La covarda gana *del fill de retorn*
barriga en deixalles *que no volen porcs*.
El pare li llança pedres de perdó,
sopa de doctrina *amb llardons de mots*.
Encetava el pròdig un tendríssim dol:
si fameges, mira de semblar ja bo (pàg. 292)

(no cal comentar els aspectes connotats d'aquesta estrofa, referida a la paràbola bíblica del fill pròdig: em limito a destacar les expressions referents a 'gana' i 'menjar').

5) *El vocabulari familiar i vulgar*

La presència de mots connotats per llur to casolà, àdhuc vulgar, o per pertànyer a un grup d'argot, dins les poesies de Salvador Espriu és gairebé constant. També hi és gairebé constant el contrast de registres que la dita presència provoca respecte als mots que envolten el més connotat. Renuncio, doncs, a inserir-ne llargues llistes d'exemples que, com dic, podrien esdevenir inacabables (i que, de fet, ja es troben entre els que il·lustren apartats com el de la fraseologia habitual, num. 2, i d'altres, encara), i em limito a presentar-ne un nombre molt reduït, que ni a mitja dotzena arribarà.

pirelar. No és al *DGLC*; és, en canvi, al *DCVB*, que en diu: 'perdre?' (en l'argot barceloní) (i cita el present exemple d'Espriu). Evidentment vol dir 'morir-se'.

*Correu a cercar-la
en aquest instant,
perquè la pobreta
se'ns pirelarà (pàg. 27)*

guipar. Estranyament tampoc no és al *DGLC*. Sí, al *DCVB* que amb encert en dóna aquesta definició: 'veure de lluny, o d'amagat, o amb esforç'. Sembla molt estès, i hom en dóna força exemples autoritzats.

*No vol que li guipis
secrets tendrums (pàg. 48)*

nàpia. També manca al *DGLC*. El *DCVB*, que l'enregistra, el fa sinònim de 'nas gros', precisa que és d'argot, i n'insereix un exemple d'Espriu.

*Tinc bigotis i nàpia,
posat mansoi
i un lloro de Jamaica
que és molt bon noi (pàg. 48)*

reconsagrat. No enregistrat al *DGLC*. És, emperò, típic del llenguatge vulgar i, per tant, terme pregonament connotat, que pot tenir abundosos significats: 'maleït', 'trapella', 'inoportú', 'murri', 'roi', 'brètol', etc.

*A les nits de tempesta,
xiscla aquell foll
reconsagrat de lloro,
armant soroll
més que trons i ventades,
sense callar (pàg. 48)*

clepsa. El DGLC el titlla de *familiar*. Significats: 'part alta del cap, closca del cap; fig. intel·ligència'. És un dels mots favorits d'Espriu, que l'empra molt sovint. En segueixen dos exemples.

*Els anys m'han entaforat
records de calaix de sastre,
clepsa endins. Sento remor
de serpents de cascavell* (pàg. 66)

*Maldem estona en l'embolic
de destriar inic de ric,
matis de clespa, tan subtil,
que molt sovint hi perds el fil* (pàg. 275)

pistrincs. Terme molt popular, és recollit al DGLC, amb el significat de 'diners'.

*em trumfen l'as, guanya l'astut
volen pistrincs, i tururut* (pàg. 275)

6) *L'ús dels diminutius*

Una altra via per a obtenir la connotació expressiva és l'ús de formes gramaticalment diminutives; no, és clar, amb el significat de disminució (de grandària material o en sentit figurat), sinó amb el valor justament de carregar el mot primitiu amb una bona dosi d'afectivitat. Espriu hi recorre en algunes avinenteses. Heus-en ací un parell de mostres.

*L'antic monarca pogué fer,
com tanta gent dita de bé,
munts i carenes de diner
amb entranyetes d'usurer* (pàg. 70)

(tractant-se de quelcom tan seriós i tan greu com la usura i la condició ètica de qui s'hi enriqueix, la presència d'*entranyetes*, en diminutiu, fa la denúncia més aguda, precisament perquè el sufix hi intensifica la noció.)

*Hem rebut en el rostre l'alè del vent nocturn,
com el d'una bèstia maligna a l'aguait,
i esperant-ne la urpada caminarem foscors
de cassigalls de boira, fins arribar al carrer
d'extrem raval, on para botigueta la mort* (pàg. 269)

(tota l'estrofa prepara el lector per a la *urpada* de la mort; en aquest context, dir que *la mort hi para botiga*, ja constituiria un dels contrastos brutals de què parlem; no cal dir com l'efecte s'amplifica si hi *para botigueta!*).

7) Dites i jocs d'infants

El valor connotat de les expressions del llenguatge de nens —a part que aquest ja ho és sempre, per ell mateix— prové del fet que sempre s'esdevé en un escenari de *gent gran* o que les frases hi tenen sistemàticament sentit figurat.

Ja així fa irrupció l'*home del sac*, en una composició (la XXXI de *La pell de brau*) que tota ella prefigura fins a quin punt els humans som veritables titelles:

*Ens entra el titellaire,
per un forat
de la benigna tarda,
l'home del sac* (pàg. 283)

Un altre exemple és basat en *coudinar*, que, segons el DGLC, és un 'joc de la mainada consistent a imitar el coure menjar', i que, d'entrada, Espriu ja el fa diminutiu: *coudineta* (cf. l'apartat anterior):

*Però, mentre els elohim
juguen a coudineta,
tu, tan senzill i soferit,
et consoles (pàg. 269)*

La figura del *carro del drapaire*, en rompre el silenci del vespre, és enllaçada novament amb una imatge d'un joc d'infants:

*El carro del drapaire s'ompli
de la mercaderia dels bocins.
Del cor del son de la maresma ve,
en fer-se vespre, al pas de l'arriet.
S'atansa per la fosca del camí
remor de campaneta la ning-ning (pàg. 312)*

De nou, el sentit figurat matisa un poema, no pas d'infants, amb una expressió de joc, en els dos trossos següents:

*Unes mans
molt suaus
davallaren la morta
cançó,
ninot penjat,
dels llavis de la folia (pàg. 248)*

*Amb els primers grills
juguen a cucorna
els ulls de la nit (pàg. 318)*

Bé que no pertanyin pròpiament al món de les dites d'infants, aprofito el present apartat per a recordar que Salvador Espriu incorpora a les seves poesies tot un seguit d'onomatopeies i d'altres paraules prou expressives, que els infants es complauen a dir i repetir. N'insereixo un parell o tres:

*Amb un ganivet ben net,
afilat per esmolet
tallava, tot xano-xano,
un molsut braç de gitano (pàg. 30)*

*Escolta com et parla
la veu del glaç,
l'esperança captiva,
feble tic-tac:
l'últim cor del rellotge
no es para mai (pàgs. 267-268)*

*Pregunta el lent ric-ric:
Si cegues mans et cerquen,
encara ets aquí? (pàg. 319)*

No cal dir com totes aquestes expressions contribueixen granment als aspectes connotats de la poesia d'Espriu.

8) *La terminologia dels jocs de cartes*

Malgrat que no m'he proposat d'exhaurir l'enumeració de tots els recursos de què es val Salvador Espriu per a aconseguir els efectes connotats i els canvis sobtats de registres que els són inherents, no voldria acabar-ne la llista sense obrir-hi un darrer apartat,

dedicat a la terminologia dels jocs de cartes, que representa una part considerable dins els mitjans de connotació. Com els restants, també aquest apartat demanaria que hi paréssim més atenció; tanmateix ens haurem de resignar, una vegada més, a transcriure'n tres o quatre exemples, amb la confiança, i la seguretat i tot, que el lector els sabrà interpretar dins l'òptica de totes les consideracions que desgranem ací.

*Es senyà, remuga,
xerrica, tallà
un grapat de cartes:
casa rei amb as (pàgs. 27-28).*

(el DGLC, per a *tallar*, dóna, entre moltes d'altres accepcions, la següent: 'en el joc del monte, bacarà, etc., distribuir les cartes').

*Endrapaven llonganisses,
treuen cartes, també daus.
Al ventrell juren d'obrir-se,
per no res, cinquanta traus.*

*Escapçaven, repartien.
Convidat, el presoner
va guanyant als de la colla
gairebé tot el diner.*

*Sospitaven les patotes,
mes no les poden provar.
Li vigilen punys i colzes
i el palmell de cada mà (pàg. 33)*

(heus ací algunes definicions del DGLC: *escapçada*: 'acció d'escapçar en el joc de cartes, l'efecte'. *Escapçar*: 'dividir un jugador el joc de cartes, un cop remenades, en dues piles perquè el qui dona refaci el joc posant la que era sota a sobre'. *Patota*: 'trampa que es fa arrançant d'amagat les cartes perquè, en jugar, resulti perjudicat l'adversari').

*Ara, pobreta de mi,
em trobo ben a l'escapça* (pàg. 67).

(segons el DGLC, *quedar-se a l'escapça* vol dir 'el qui percaça quelcom no obtenir-ne res, restar amb les il·lusions frustrades; no entendre res del que hom tracta d'aprendre o saber').

*Matat el cuc, com de costum,
ho empudegàvem tot de fum.
Després de l'àpat, girant full,
juguem a cartes. Sempre sull,
em trumfen l'as, guanya l'astut,
volen pistrincs, i tururut* (11) (pàg. 275)

(definicions del DGLC. *Sull*: 'sol, pelat': *tinc l'as sull*. *Trumfar*: 'en certs jocs de cartes, vèncer amb un atot una carta d'un altre coll').

6. L'OBSESSIÓ PEL LLENGUATGE

Salvador Espriu mostra, en el decurs de la seva obra, unes quantes preocupacions, abassegadores i obsessives, entorn de temes veritablement crucials de la humanitat. A diversos d'ells hem anat fent al·lusions

a les pàgines anteriors. Ara voldria limitar la meua anàlisi a una sola d'aquestes preocupacions: la de les paraules. És un altre aspecte, i prou interessant per cert, de l'*ordenador de mots*. Les paraules, enteses en tant que expressió del missatge del poeta, en tant que la comunicació que l'enllaça amb la natura i amb els seus semblants, en tant que font de coneixença del seu mateix món interior, en tant que cristallització en les parles dels homes.

D'antuvi, és fàcil de constatar que el poeta és endut per un immens afany de saber mots:

*Sentir només, saber de cada cosa
el nom senzill, el simple nom, carícia
com de l'abril damunt les noves fulles* (pàg. 115)

Aquest afany no es veu coronat per un regal graciós. El presumpte regal és adquirit a còpia d'esforços de no dir. El poeta, en una fase ja tardana, en té una mena de revelació lúcida:

*Ordenat, establert, potser intel·ligible,
deixo el petit món que duc des de l'origen
i des d'ell m'envoltà, car arriben de sobte
els neguitosos passos al terme del camí.*

.....
*Ah, la diversa identitat davallada dels pous,
tan dolorós esforç per confegir i aprendre,
una a una, les lletres dels mots del no-res!* (pàg.334)

Per a això, li ha calgut fer una labor sobrehumana, ardidada, coratjosa; com quan diu:

*Treballo durament
en àrides paraules.
S'agosta la cançó
quan provo d'entonar-la (pàg. 246)*

L'esforç ens és reiteradament recordat: l'esforç d'escriure, acompanyat del dubte sobre els resultats d'una prova que exigeix tant:

*Amb sang he volgut fer
una cançó de marbre.
La pluja l'esborrà
paraula per paraula.*

*La llosa de l'oblit
a poc a poc va caure.
Ni el llarg plorar dels morts
mai més no podrà alçar-la (pàg. 249).*

* * *

*— Recorda't de nosaltres,
per sempre allunyats de la llum de la barca,
privats dels camins del mar i de les ales.
Amb la terra esperàvem la pluja rara,
la set demanava una almoina clara.
La pluja venia i ens era contrària.*

.....
Però amb els teus ulls nosaltres ploràvem.

.....
*Plorem dintre teu, dins de les paraules,
en cada una de les teves paraules,
perquè ens recordis avui encara (pàg. 249)*

Espriu se sent lligat per una mena de fat inexorable: el seu destí és escriure paraules, és proclamar davant els altres homes tot allò que, en burxar-lo, no el deixa tranquil, si s'ho guarda per a ell:

*Ara us diré, amb paraules ben clares,
amb crit elemental, lluny d'artifici,
que vull només parar-me en el camí* (pàg. 222)

Aquest *crit elemental*, sense artifici, ateny una gran sinceritat:

*Aleshores, quan la sang
és escampada amb ira per la roja tenebra,
esdevinc justificat, home sencer.
I diuen els meus llavis,
nascudes del coratge, del compassiu somriure,
obrint-me finalment l'únic pas de sortida,
unes poques, fràgils, clares
paraules de cançó* (pàg. 238)

Abans (capítol 5) he assajat de presentar l'estil profètic de Salvador Espriu: els diferents temps s'hi barrejaven en una mena d'*avui* impossible, els necessaris i obligats registres d'expressió es fonien davant la puixança de la personalitat del poeta. Ara, subjecte com se sent a una poderosa vigoria interna, la d'*escriure paraules*, la de proclamar tothora els dictats de la seva consciència, que irremeiablement no tenen escapatòria, és tan dòcil a explicitar la seva comesa com inflexible a acomplir allò que aquesta li demana:

*Entretant, us imposo
rítmics mots que combino
a l'atzar d'un ofici
sense repòs* (pàg. 132)

*He donat la meva vida pel difícil guany
d'unes poques paraules despallades (pàg. 332)*

Acompleix la seva missió amb desfici, amb neguit,
sense lògica aparent. Fins i tot la feina manca d'expli-
cació:

*Preguntes, i els mots
són pedres llançades
per estranys mandrons.*

.....
*No entenem per què
cobrim amb paraules
el buit del no-res (pàg. 294-295)*

De vegades hom no se sent segur que allò que pro-
fereix correspongui a la limpidesa que sent interior-
ment:

*El pobre amor
de la meva ànima
diu el nom del no-res
amb odi de paraules (pàg. 247)*

Nogensmenys, si no sempre ens podem fiar de les
apreciacions personals, tot ens duu a creure en la rea-
litat externa. I la realitat la percebem i la coneixem,
un cop més, per mitjà de les paraules, per fràgils que
aquestes siguin:

PIRAGUA

*Venia, pel nou matí,
d'on és petita l'aigua*

.....
El sol jove l'esguardà

i la fosca muntanya.

.....
*La mirà tota la son
del lent bou que llaurava.*

.....
*L'emmirallarà l'instant
cantat d'unes paraules
tan fràgils que romp la flor
de neu en desfollar-se (pàgs. 122-123)*

Ara bé, la realitat no és fàcil, i crea constantment dolor:

*Et senyoregen ara vols d'ocells o paraules,
o ploren sols per tu amplissims cels llunyans
la desolada pluja d'aquest últim hivern? (pàg. 228)*

*Silenciós, m'alço rei de la nit
i em sé servent dels homes de dolor.
Ai, com guiar aquest immens dolor
al clos de les paraules de la nit? (pàg. 230).*

De més a més, i segons la visió de l'autor, la realitat, ultra difícil i dolorosa, i justament per això mateix, és trista:

LES PARAULES

*Hi ha tristesa darrera
les paraules, lents carros
en corrua que porten
runa de tu, molt tedi
de tarda de diumenge*

.....
*Però encara,
a les palpentès, vénen
ferida porcellana,
nocturna seda, i trenques,
des d'una aigua profunda,
veus d'oblidats, intacte
vidre vell de paraules (pàg. 163)*

Això no obstant, el poeta procura, per la seva banda, d'adaptar-se tenaçment a la realitat, i s'hi adreça amb el llenguatge més adient:

*Ja salvat en la neu
alta de les muntanyes,
al cim més allunyat,
he dit paraules blanques.*

*Amb llavis plens de sang
dic glaçades paraules,
la clara solitud
de la meva ànima (pàg. 253)*

Seria limitador de reduir la realitat a la natura, a les coses. La realitat som també els altres, tots *nosaltres*. Aquesta constatació mena el poeta a fer una consideració moral sobre l'egoisme, però curiosament li surt un comentari de natura gramatical, més exactament una remarca entorn dels pronoms personals:

*Camina amb lent batec el cor
del temps i ens va portant endins
del clos engany pronominal.*

Nosaltres som algun cop tu,

*quasi mai ell i sempre jo,
quan em fan dir sense repòs
el primer mot de la presó (pàg. 268).*

Els afanys del poeta han estat eficaços: gràcies a haver-s'hi lliurat amb arduïtat i amb tenacitat, apar que el llenguatge s'objectivi i esdevingui realitat, si més no en la seva visió de les coses:

*A beure de la font
de les meves paraules,
per l'ordre dels cimals
davallen ocells d'alba (pàg. 244)*

*Cauen a poc a poc
petits mots, seus ales
de la cançó de son
de la tarda (pàg. 245)*

El poeta ateny el clímax en aconseguir de fer perdurar la realitat així sorgida, i la fa novament objecte de la seva comesa ordenadora:

*Vet aquí les vinyes, i els arbres, i el mar,
i nosaltres, encara, sota el cel de Sepharad.
Donarem un darrer nom a cada cosa,
quan facin vells records quasi una nova creació.
Prou saps que enllà ja no hi ha res, excepte
la quieta, freda, solitària, fosca
llum, graons i pous de llum, on les paraules
s'apaguen i es perdien a cavall del silenci (pàg. 288)*

L'obsessió per les paraules en Salvador Espriu no s'esgota en la labor de creació de mots ni en l'aprehensió de la realitat externa. La seva cultura, el seu respecte per les situacions històriques i el seu desig de sentir-s'hi encarnat fan que de vegades actuï com un intèrpret del passat, concretament del passat d'Israel, que hagué de sofrir penes ingents a causa de les seves infidelitats. Aleshores tornem a trobar-lo desficiós, ple d'impaciència, de tristor i de descoratjament:

EL GOVERNADOR

*Samballat i Tobias
i Gesem, els contraris
d'enllà del riu, vigilen
els murs caiguts, el temple
del meu Déu sense càntics.*

.....
*Ah, tristesa, tristesa,
ulls meus, terra envilida
ran del mar! A les ombres
vacillants que s'apleguen
ara a l'entorn, començo
a recordar l'antiga
dignitat, amb paraules
d'aquesta llengua morta:
carreus d'esforç i pena
que bastiran la nova
ciutat de les lloances (pàgs. 158-159)*

NO REVÉNEN LES AIGÜES, NI A MERIBÀ

*Un vell setembre duia
aire nou de la mar a polsoses*

atzavares,

.....

*Oh, les aspres,
desolades paraules
que Déu no escolta, l'àrid
esforç d'aquest meu poble
sense esperances d'aigua,
sense demà!*

..... (pàg. 220)

El lector es demana si el poeta, sota el designi d'encarnar-se en altres situacions del passat, culturalment assimilades per ell, i per raó del seu profetisme integrador, no sentia el desfici de la pròpia llengua escarnida i vilipendiada, vitalment incorporada dins ell... Si així fos, la tristesa que ell experimenta en recordar l'antiga dignitat amb *paraules* d'aquella *llengua morta*, podria ésser un reflex de la tristesa davant una altra llengua, la seva, en uns moments que aquesta també semblava destinada implacablement a deprimir. En seria una prova la seva actitud humana davant la cruel sort del català (que examinarem al capítol següent).

Sigui el que sigui, el cas és que Salvador Espriu, ultra la seva obsessió per les paraules, en els termes dits, té molt present que el fet universal del llenguatge cristallitza en llengues concretes, corresponents als diferents grups humans. Reiteradament evoca el pluralisme lingüístic, en tons de màxim respecte:

*Diversos són els homes i diverses les parles,
i han convingut molts noms a un sol amor.*

*La vella i fràgil plata esdevé tarda
parada en la claror damunt els camps.*

*La terra, amb paranyes de mil fines orelles,
ha captivat els ocells de les cançons de l'aire.*

*Sí, comprèn-la i fes-la teva, també,
des de les oliveres,
l'alta i senzilla veritat de la presa veu del vent:
Diverses són les parles i diversos els homes,
i convindran molts noms a un sol amor (pàg. 283)*

*De vegades és necessari i forçós,
que un home mori per un poble,
però mai no ha de morir tot un poble
per un home sol:*

recorda sempre això, Sepharad.

*Fes que siguin segurs els ponts del diàleg
i mira de comprendre i estimar
les raons i les parles diverses dels teus fills.*

*Que la pluja caigui a poc a poc en els sembrats
i l'aire passi com una estesa mà
suau i molt benigna damunt els amples camps.*

*Que Sepharad visqui eternament
en l'ordre i en la pau, en el treball,
en la difícil i merescuda
llibertat (pàg. 297)*

7. EL POBRE VERB NACIONAL

Un dels esdeveniments que més afectaren Salvador Espriu, i, amb ell, tots els qui, tocats per l'encís d'una Catalunya que es recobrava, aprenien dia rera dia de fer realitat el somni, fou el col·lapse de la llengua i la cultura catalanes a partir de 1939. En el decurs dels

anys trenta, si el país veia reconeguda la seva personalitat i es llançava a l'aventura, no ho feia sense errors greus i discòrdies pregones. Precisament Espriu s'havia donat a conèixer, del primer moment ençà, com un resistent a tota mena de triomfalismes, també doncs, al triomfalisme, si més no prematur, que es respirava en els ambients més *oficials*, per a dir-ho d'una manera o altra. El col·lapse abaté contundentment els illusos somiosos en qui havia pres sense reserves l'entusiasme d'una engrescadora lluna de mel colectiva; entre ells —deixeu-m'ho dir ingènuament— m'hi comptava jo, adolescent que coronava el batxillerat i que pertanyia a l'abundós grup dels qui no repaven en els errors ni en les discòrdies, o que almenys no els jutjaven tan severament com ho feien els crítics. Tanmateix aquests (i, amb ells, Salvador Espriu) no foren pas abatuts menys contundentment pel col·lapse que no ho fórem els somiejadors. Potser per raó que els que anomeno *crítics*, en posseir una coneixença més raonada de la situació, s'adonaven que, malgrat els defectes que fustigaven amb motiu, el país no mancava de recursos per a tirar endavant, cosa que se'ns escapava als que ara deia *illusos*, que ho donàvem tot per bo d'una manera intuïtiva.

El cas és que la desfeta fou abassegadora per als uns i per als altres, i s'ho endugué tot: el 1939 desaparegueren, dins l'estat espanyol, les mostres públiques de la llengua catalana, ensems que hom hi desencadenava una veritable persecució sense precedents contra la cultura del país. La història és coneguda: de mica en mica, gràcies a la resistència i a la tenacitat dels catalans, no sense sacrificis de tota mena, hom aconseguí de pal·liar les condicions més dures dels primers temps i de poder organitzar uns mínims de supervivència.

Salvador Espriu, inquiet, responsable i cavillós, posà el tema de la llengua catalana al costat de les grans preocupacions universals que el corsecaven, com la justícia, la llibertat, la mort. I així la llengua, la llengua catalana, ha esdevingut *leit motiv* de la seva obra, com de la seva vida. Aleshores, hom es demana si tot el que hem dit al capítol precedent (*L'obsessió pel llenguatge*), i que hauríem atribuït al fet general del llenguatge, no té, al dessota, l'única explicació a través dels avatars de la llengua catalana.

Penso en un poema que es pot llegir des de tots dos angles. Dos angles que resten fosos i confosos per aquella visió integradora que, abans, sens dubte agosaradament, he qualificat de profètica.

PEL MEU MIRALL, SI VOLS, PASSEN RARES SEMBLANCES

*Davant del meu últim mirall, en veure'm
sencer, malalt, potser acabat,
potser damnat, tan pàllid,
vaig dir molt lentament clares paraules,
belles, fràgils, altes, les més nobles
que trobava en la foscor del meu record.
Des de sempre, però, allí hi havia
grasses, molles, llefiscoses bèsties,
que dels racons venien fins als llavis,
a rosegar-me els mots mentre naixien:
no sents encara la remor profunda
de pergamí, d'ossos trencats, de vidre?
I al mirall, entretant, es reflectia
a poc a poc una perversa imatge,
el signe de la qual podràs entendre,
si fas també, com jo, l'estranya prova*

*d'esguardar el teu bon fons, qualsevol hora,
tot intentant de nou una impossible,
inútil creació per la paraula (pàg. 218)*

¿No és cert que podem entendre-hi la maltempsada que havia de fer emmudir la llengua catalana, convertint, doncs, en *impossible i inútil una creació per la paraula?*

Nogensmenys, si tota l'obsessió pel llenguatge d'Espriu podria ésser interpretada aplicant-la a la llengua catalana, hi ha moltes altres ocasions en les quals ja no és qüestió d'interpretació, per tal com l'autor hi parla sense ambages del català. Aquestes ocasions són les que m'han fornit dades per al present capítol, que, altrament, si no hi poso cura, aviat es faria interminable. No debades, com deia, el català és un dels grans temes de l'obra del poeta.

Tan endins li ha penetrat aquest tema, que ell, oracle de la comunitat parlant, arriba a sentir-se veritable testimoni d'excepció del destí advers que s'abat damunt la llengua, i proclama que la llengua, com el país, es moren juntament amb ell (ell, que també es troba obsedit per l'altre gran tema: el de la mort):

*Claror d'abril, de pàtria
que mor amb mi, quan miro
els anys i el pas: viatge
al llarg de lents crepuscles (pàg. 80)*

*Pregunten: "Et lamentes,
quan t'és donat el càntic?
Nosaltres acceptem*

*aquesta mort callada.
Humilment estimem
la nostra mort".*

*Rellotge: rosa, sorra,
rosa, desert. Després?
Por del perdut que mira
la claror de ponent.*

*.....
I sento com la muda
mort dels homes s'emporta
el meu do de paraules:
esdevé pur silenci
el meu dolor (pàg. 203)*

Insisteix en el seu paper de protagonista, testimoni
i víctima de la desfeta:

ESCALA

*M'han vençut en la lluita
d'un dia breu. I a l'altre,
tot ja serà tenebra.*

*On les fonts pures, l'alba
d'un somni fosc? Pregunto,
descendint per l'escala
del meu temps, al silenci
que en mi esdevenia.*

*No se m'atansen llavis
a dir-me cap resposta.
Sols puc recordar passos
i l'extingit domini*

*dels meus morts, i perdudes
cançons, i la tristesa
de després, quan em feien
aquest mal iguarible (pàg. 165)*

*No preguntis si penso
encara en els vells dies
dels senyors, si recordo
com lentament moriren
els jardins, les paraules.
He perdut.*

.....

*Vençudíssim, sentint-me
advers al vent, segura
presa del mar, no vulguis
saber si penso encara
en la llum dels vells dies (pàg. 150)*

O bé, desafiant, com en un veritable reptament:

*Parlo, barliqui-barloqui
solitari, en català,
llengua difunta, d'absoltes,
per posar carn de gallina
a l'ànim de paperina
dels ramats de carnestoltes
que remuguen colomassa
cervantina de Terrassa (pàgs. 64-65)*

O, altra vegada, en funció del destí personal:

OFRENAT A CÈRBER

He donat la meva vida a les paraules
i m'he fet lenta pastura d'aquesta fam de gos.
Ah, guardià, caritat per als ossos,
car ja t'arribo sense gens de carn!
Vaig enfonsar les mans en l'or misteriós
del meu vell català i te les mostro
avui, sense cap guany, blanques de cendra
del meu foc d'encenalls, i se m'allunya
per la buidor del cap el so del vidre fràgil.
Ara ballo amb dolor, perquè riguïn les goles,
per obtenir l'aplaudiment dels mil lladrucs,
i em coronen amb un barret de cascavells
(pàgs. 117-118)

La frase *blanques de cendra* (que acabem de llegir) enceta una figura, la de la *cendra*, que surt reiteradament, en parlar del català, i que no pot ésser més eloqüent.

pregueu per mi, pel somni
del captiu, per la nostra
sofrença, pels qui porten
els senyals de la cendra
i mort al cor i als llavis (pàg. 152)

Els meus ulls ja no saben
sinó contemplar dies
i sols perduts.

.....

Perdura
en els meus dits la rosa
que vaig collir. I als llavis,
oratge, foc, paraules
esdevingudes cendra (pàg. 80)

SEQÜÈNCIA

*D'ahir, només, i ja sense vestigis
d'algun dolor fidel que t'acompanyi
on ets perdut. Flama extingida, cendra
d'unes paraules que del tot moriren.
El teu record, llum de llunyanes tardes (pàg. 102)*

Si la llengua ha deixat de sentir-se, és, d'antuvi, per l'acció d'uns factors exteriors que en constrenyen l'ús:

*Llevant és fosc,
ponent és orb.
Avall i amunt
no hi ha claror.*

*Braços de pop
a poc a poc
van escanyant
els nostres mots (pàg. 330)*

Però el poeta també fa uns retrets a tots els qui tinguin una certa responsabilitat davant l'abandó de la llengua:

*—Si deixessin de cridar-te
veus i llavis espectrals
a la tenebra de cambres
immenses del vell casal,
i fugissis de memòries
alçades al teu davant,
i de la terra de l'odi
que portes al cor i al cap,
on tothom ha d'ésser lladre*

*o poeta fracassat,
i t'oblides de la trista
parla dels avantpassats,
des de sempre condemnada,
per covarda indignitat,
a l'imperi de l'estepa
i a prostíbuls dialectals,
potser del cos i de l'ànima
ja no series malalt (pàg. 22)*

De la *trista parla dels avantpassats, ...condemnada... a l'imperi de l'estepa*, no en diré res, car penso que els comentaris que se'n podrien fer són obvis. Que aquesta *trista parla* fos condemnada a *prostíbuls dialectals*, mereix una petita remarca: com sabem, trenta-cinc anys llargs d'opressió de la cultura catalana, en impedir que la llengua de tots fos retransmesa amb naturalitat i ensenyada amb eficàcia, provocaren una mena de crisi d'identitat de la comunitat catalanoparlant, crisi que, en interferir-s'hi els drets de les varietats regionals i comarcals de la llengua (juntament amb els mètodes pedagògics que arrenquen del parlar espontani dels escolars), ha creat una sèrie de confusions sobre la unitat de la llengua i sobre les seves grans modalitats geogràfiques, no fàcils de superar. Afegim-hi que l'administració ha coadjuvat a refermar la confusió existent, sobretot per mitjà d'unes dissortades disposicions concernents l'anomenat *bilingüisme escolar*. No debades ha fet fortuna aquella dita que «el català, d'una llengua perseguida, ha passat a ésser tres llengües protegides...». Espriu, molt al començ d'una perillosa davallada, n'intuí els perillosos resultats, i per això clama la unitat lingüística...

Aquesta llengua, condemnada a una dialectalització segura (*a prostíbuls dialectals*), si entre tots no hi posàvem remei, corria d'altres riscos, encara.

*El meu món tenia
presos els portals.
Amb mort confinava
per tots els llindars.*

*Llengua embastardida,
poble bou al fang.
Necis jocs podriren
vils cervells parats.*

*Endinsada vela
per l'última mar.
Les ones mullaven
l'ample cel d'altans.
Abatuts els arbres,
el buc es tombà (pàg. 320)*

Uns perills eren lingüístics: una llengua no prou emprada, sobretot si són els usos públics els que en sofreixen limitacions; una llengua no prou ensenyada, sobretot a les generacions joves i als nou vinguts, es retransmet i es difon amb defectes. Defectes d'estructura que, si no són corregits a temps (i abans que arrelin dins la societat), poden atemptar contra la integritat fonètica de la mateixa llengua. Per això diu Espriu:

*Rèiem per torn, pagant escrieix,
tous acudits de ximple amb xeix (pàg. 275)*

(és a dir, ben pronunciat; no *tximple*, com ho diuen molts, per raó d'una manera xarona d'articular els sons).

Un altre grup de perills (ara, socioligüístics) amenaçaven la integritat de la llengua: els derivats de la supeditació del català a la llengua oficial, però, més que per haver-se imposat aquesta a aquell, per haver abdicat els catalans l'ús de la llengua pròpia, sovint ajupint-se abans que no els forcessin a fer-ho:

*No s'entenia la cançó de la nit,
de tan clares com eren les paraules.*

*"T'avens a vendre per engrunes d'or
l'antic solar on has bastit la casa.
Als fills imposes, car els vols senyors,
guisofis agres d'una llengua estranya.
Arran sempre de terra, el teu musell
s'afina barrigant entre deixalles.
L'amo t'encerta cada dia el llom,
en fer-ne dòcil blanc d'escopinades.
Grunys de plaer i ben humil t'ajups
sota el fuet i les burles més grasses".*

*D'aquella mar venia l'aspre cant
d'una veu d'ira que no pot cansar-se.
Des de molt lluny volà com un falcó
d'esteses ales amples*

..... (pàg. 321)

Malgrat els oprobis rebuts, el poeta, fidel a les seves idees sobre el pluralisme lingüístic, que sempre respecta i enalteix (cf. fi del capítol anterior), es mostra generós i obert en parlar de la llengua que ha en-

sutzat la nostra, i no la tracta amb termes que no serien injustos, sinó —com diu ell mateix— *amb compassiu amor*:

PERQUÈ L'ENTONIS AMB COMPASSIU AMOR

*Que no sigui, però, la cançó de l'odi,
nascuda de la injusta i llarga humiliació.
Ara em despengen uns dits piadosos
de les forques senyorials de la paraula,
i cau a poc a poc la clara pluja
en aquesta terra nostra de pobres sembrats.
Oblido dolçament les ones i les hores,
i la por de morir m'esdevé una tranquil·la
mirada de caminant molt cansat a la porta
de l'hostal silenciós i càlid de la nit.
Enllà quedava la remor de les amplexes aigües,
em criden al repòs del profund desert,
el meu maligne nombre es salva en la unitat*
(pàgs. 120-121)

He parlat de col·lapse. De desfeta. D'emmutiment. Salvador Espriu, testimoni d'excepció de la maltempada, amb l'obsessió del seu tema central, ens hi ha acompanyat. No ens ha donat detalls de la persecució, ni ens ha assenyalat les fites de la recuperació. Això resta per als historiadors de la llengua i de la cultura. Espriu ens ha dut a l'entranya del dolor de la comunitat catalana. Però també ens ha fet veure com les paraules es resisteixen a deixar d'existir. Abans he dit que, per raó de les limitacions que han condicionat el present treball, no m'hi referiria sinó a notes ja antigues.

I bé, encara amb dificultats ingents, fa més de vint-i-cinc anys, Espriu, sempre testimoni d'excepció del dolor, però també de l'esperança, escriu:

PERQUÈ UN DIA TORNI LA CANÇÓ A SINERA
(fragments)

*El meu somni lent
de la gran pau blanca
sota el cel clement.*

*Passo pels camins
encalmats que porten
la claror dels cims.*

.....

*He parat el temps
i records que estimo
guardo de l'hivern.*

*Però tu riuràs,
car veus com es tanquen
llavis catalans.*

*I es baden al sol
boques de captaires,
plagues de leprés.*

*Ningú no ha comprès
el que jo volia
que de mi es salvés.*

*Mai no ha entès ningú
per què sempre parlo
del meu món perdut.*

*Les paraules són
forques d'on a trossos
penjo la raó.*

*Branden a ple vent
cordes que no poden
suportar més pes.*

*El càntic és lluny,
i la greu campana
toca pels difunts.*

.....

*Ara he de callar
que no tinc prou força
contra tant de mal.*

*D'un mal tan antic
aquesta veu feble
no et sabrà guarir.*

*En un estrany buit,
manen el silenci
i la solitud.*

*Sols queden uns noms:
arbre, casa, terra,
gleva, dona, solc.*

*Només fràgils mots
de la meva llengua,
arrel i llavor.*

*La mar, el vell pi,
pressentida barca.
La por de morir (pàgs. 118-120).*

Més encara. Al *llibre de Sinera*, de cap al 1960, escrivia, malgrat tot, ja més esperançat:

*Assentiré de grat, car només se'm donà
d'almoïna la riquesa d'un instant.*

*Si poguessin, però, durar
la llum parada, l'ordre clar
dels xiprers, de les vinyes, dels sembrats,
la nostra llengua, el lent esguard
damunt de cada cosa que he estimat!*

*Voltats de por, enmig del glaç
de burlas i rialles d'albardans,
hem dit els mots que són la sang
d'aquest vell poble que volem salvar.
..... (pàg. 319)*

8. L'ALBADA

L'homenatge universitari a Salvador Espriu arriba, certament, una mica tard. No és que la idea de dur-lo a terme no fos arrelada i viva, temps ha, dintre el cos social de la Universitat, àdhuc entre els seus responsables, i amb goig constato que la nostra festa acadèmica d'avui recull de fet una iniciativa anterior.

Ara bé, com és ben sabut, les coses no són fàcils enlloc, i, per tot arreu, i també, doncs, a la Universitat, esdevenen realitat a mesura que les circumstàncies ho permeten. Aleshores, espero que em serà permès de manifestar aquí, públicament, que em plau que el nos-

tre homenatge trobi acompliment en una avinentesa en què la Universitat vol acostar-se més a l'esperit que tan bé defineixen la persona, la ideologia i l'obra de Salvador Espriu. També em plau de recordar que un dels contactes, fugisser i arriscat ensems, que Espriu tingué amb universitaris, fa prop de quinze anys, el tingué amb persones que avui ocupen llocs de responsabilitat, a diversos indrets públics, i a la mateixa Universitat de Barcelona.

Tanmateix, si els que avui duem la gestió de la Universitat maldem per acostar-nos a aquell esperit, haig de confesar que, malgrat els treballs ingents que hi enterrem, adreçats a endreçar i a redreçar, els resultats són més aviat magres. Però això també encaixa amb la línia de qui volem honorar avui, que escriví, a *La pell de brau* (XXVII):

Dèiem: "Hivern de Sepharad!

Hem donat senyoria a la foscor i al glaç".

Però quan venien els cels d'estiu,

tampoc cap signe d'alba no hi llegim.

Si el vent s'encalma, sentim el respir

del repòs de la terra dormint

aquest difícil somni. Ara sortim

del recer a camp ras, al perill,

i enceníem

focs de guaita en la nit (pàg. 281)

Hem encès, doncs, *focs de guaita en la nit*, que hauran d'assegurar el treball en hores de vetlla, i potser d'altres, més sortosos o més traçuts, podran llegir *sig-nes d'alba*.

Però torno a Espriu, i a la seva dèria de la llengua catalana. Fa vint anys, rodejats encara de murs infranquejables, o que tot just si començàvem de franquejar, Salvador Espriu, que tan admirablement descrivia la desfeta de la llengua i de la cultura amb les frases penetrants que hem recordat (i d'altres, encara, no reportades ací), i a desgrat de la seva visió crua i despietada, àdhuc apocalíptica, de la situació, tingué la intuïció del recobriment. I, profeta encara, escriví (*La pell de brau*, XXXIX):

*Perquè cedien els ulls al dolor de l'espera
i els set llums del canelobre
han cremat tant de temps,
potser sentim que ja la nit s'acaba
..... (pàg. 289)*

Era el pressentiment de la fi d'una injustícia històrica considerable. El nostre homenatge a Salvador Espriu s'escau justament quan, en anar superant les experiències personals, passem a adquirir-ne una coneixença cada cop més objectiva. És clar que, com sol ocórrer en totes les coses humanes, aquella nit n'ha engendrada una altra, la que avui ens preocupa, sempre sobre el destí dur de la nostra llengua i de la nostra cultura. Avui tenim, emperò, possibilitats de sortir-nos-en, gràcies a la terminació d'aquell malson.

I aleshores ens diem, posant-nos en esperit al començ del decenni dels seixanta: perquè hi ha hagut, en les èpoques més dures, tanta gent fidel i tenaç, *potser... la nit s'acaba*. Perquè hi ha hagut entre nosaltres

Salvador Espriu, *potser... la nit s'acaba*. I, fins a un cert punt, nosaltres som on som, i la Universitat i tota la comunitat poden fer plans de retrobament i de realització col·lectiva, perquè hi ha hagut Salvador Espriu i perquè *la nit s'acaba*.

Per això avui li diem sincerament, pregonament, cordialment: gràcies!

NOTES

1. Si no ho rectifico explícitament, les referències a pàgines són fetes al llibre de Salvador Espriu, *Obra poètica*, Barcelona 1963, Santiago Albertí editor, 335 pàgs. Portada i retrat de l'autor per Josep M. Subirachs. Pròleg de l'autor (pàgs. IX-XII). Introducció a la poesia de Salvador Espriu, per Joan Fuster (pàgs. XIII-LXXII) Notícia de Salvador Espriu i dels seus llibres, per M.ª Aurèlia Capmany (pàgs. LXXIII-LXXIX). També conté les versions del poema *Assaig de càntic en el temple* a tretze llengües (pàg. LXXXIII-XCVI).
2. Amb tres asteriscs indico el canvi d'estrofa o composició a la següent. Destaco tipogràficament els elements concatenats, que són un o dos, i tres i tot. No hi manca la concatenació per mitjà de l'antifراسي (ex. *claredat/foscor*), com al núm. 7.
3. Pompeu Fabra, *Diccionari General de la Llengua Catalana* (= DGLC) Barcelona 1932 (1.ª edició), 1954 (2.ª ed.), 1977 (7.ª ed.).

4. En aquestes 100 mostres començo sempre per la definició del mot al *DGLC* (si cal, suprimint-ne algun tros). Quan el mot no hi és enregistrat, assajo de fer un comentari, basat, sempre que és possible, en el *Diccionari Català Valencià Balear* [citat abreujadament *DCVB*] d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, 10 vols., Palma de Mallorca 1930-1962. O en la *Gran Enciclopèdia Catalana* [citat *GECat*], Barcelona des de 1969 (14 vols. publicats). Qualsevol altra particularitat serà objecte de l'anotació corresponent.
5. El *DCVB*, que presenta el mot sotà la doble forma de *resoli* o *resolis*, n'addueix alguns exemples, provinents sobretot de cançons populars. Quant al seu origen, hi llegim: «sembla que ve d'un llatíisme *ros solis* 'rou del sol'. La forma *resoli*, que és la més usual en català, representa una deformació de *rosolis*, per analogia del mot *oli* (al qual s'ha considerat aplicat el prefix *res*).
6. Per la seva banda (i ho addueixo per a completar-ne el significat), el *DCVB*, diu, quant a *bollar*: 'produir bombolles damunt l'aigua una mata de peix sotaiguada' (St. Feliu de Guíxols, Palafugell, Blanes), amb un exemple de Joaquim Ruyra: «—¡Mireu com *bolla*, sa sardina!— va dir, assenyalant un punt de la mar» (*Pinya de rosa*).
7. El *DCVB* precisa, en inserir *auleda*, que això «ho diuen a les Guílleries», segons el diccionari de Marià Aguiló. Naturalment, en cap d'aquestes set mostres de mots no barcelonins, no es tracta de donar bibliografia de dialectologia que, sobretot en alguns casos, podria ésser força abundosa, sinó de posar de manifest l'obertura d'Espriu a la universitat de la llengua.
8. No em considero competent per a poder analitzar els trossos expressats en llenguatge «caló», que tan sovint esmalten els poemes d'Espriu, i que constitueixen una de les mostres més eloqüents de connotació expressiva. Per això, i ben a contracor, no les prenc en consideració ací.
9. Cf. abans, capítol 4, núm. 50.
10. Cf. abans, capítol 4, núm. 82.
11. Naturalment aquesta expressió podria afegir-se a les que hem presentat a l'apartat anterior. El *DGLC*, s.v. «tururut», en diu: 'expressió amb què rebem la desaparició d'una cosa, la frustració d'una esperança, etc.'

LLETRA DE SALVADOR ESPRIU

AL

RECTOR DE LA UNIVERSITAT

Excm. Sr. Dr.

Antoni Maria Badia i Margarit

Rector Magnífic de la Universitat de Barcelona.

Magnífic Senyor Rector:

Lamento que les meves complexes circumstàncies —les circumstàncies de cadascú de nosaltres són tanmateix sempre complexes, com és també complex cada home, fins el més simple en aparença— m'impedeixin en absolut d'estar avui, físicament, entre vostès. Agraeixo des del fons de la meva intimitat que hàgiu volgut comprendre i acceptar aquesta meva enorme limitació —la vostra oberta disposició d'ànim ja constitueix per ella sola una clara lliçó universitària—, així com agraeixo, més enllà de tota formulació, que la Universitat de Barcelona hagi acordat graciosament d'atorgar-me la màxima distinció que em podia conferir: aquest doctorat «honoris causa», que m'autoritza a contemplar la deu i a submergir-me en la correntia de la nostra primera Institució docent. Mai no ho hauria ni gosat somniar, mai no he de pretendre que ho mereixo. L'he acceptada, doncs, amb una radical humilitat, que no és, des del respecte que em dec a mi mateix i que dec, a partir d'ell, als altres —a tothom, sense reserves—, sinó un constant, dialèctic esforç per conèixer-me a mi mateix, una constant, anguniosa pregunta so-

bre la meva identitat personal, un pou de vertigen, l'últim llit del qual només sap Déu, si existeix. Consentiu, senyor Rector, a acollir amb benevolència la molt inhàbil expressió de la meva gratitud i a fer-la arribar, segons un adequat i, per tant, digne ordre jeràrquic, a totes les senyores i a tots els senyors que assisteixin a aquest solemne acte, a tots els qui integren la Universitat de Barcelona i, més enllà —si això no és considerat, de la meva banda, com una fatuïtat pueril i inadmissible—, al poble català, als qui legítimament el representen i a tots els qui formen part de la nació catalana i fins als seus honestos adherents.

Em vàreu indicar, senyor Rector, en una per a mi emotiva carta, escrita des de l'altesa del vostre càrrec, que parlés de la nostra Casa, dels universitaris i de la cultura. Miraré d'obeir-vos, tot i sabent que la comesa ultrapassa de molt les meves forces, fins les físiques, que ultrapassa la meva capacitat de reflexió, de concentració intel·lectual i de síntesi. A la Universitat del nostre moment vàrem llegir força Spengler, profús, confús i difús, però revestit d'un gran poder d'enlluernament, perquè era un terrible germànic apassionat. Prou sabeu que contraposava a la cultura, organisme viu —des d'una accepció quasi biològica i, potser més en concret, vegetal, com una mena de monstruosa planta—, la civilització, petrificació de la cultura, monumental, buida, morta. Després han vingut Toynbee, amb les seves tan elaborades teories i, sobretot, amb la seva higiènica fredor anglosaxona, i molts altres petits mestres raucants de pertot arreu. Això vol dir per a nosaltres, d'una manera tal vegada paradoxal però inevitable, cridòria, i vàrem aprendre que on es crida no hi ha veritable ciència —ni tampoc, afegim, cultura. Això vol dir també que ha passat molta aigua sota els fràgils ponts. I és clar que l'aigua del riu mai

no és la mateixa ni ens podem banyar dos cops en la mateixa aigua del riu, per bé o per mal. Jo m'afiguro que per bé, si m'atinc a la meva valoració de la mobilitat, l'agilitat, la fluïdesa i la condícia. Però el meu caut optimisme no m'evita el garbuix.

Admeteu, dintre el soroll, si us plau, que la cultura —la intel·lectual, d'una manera preferent— és interpretació de la vida, vàlida en un moment determinat de la vida, ara i aquí —encara que em desagrada fins al mareig aquest lloc comú. Interpretació a l'altura del temps en què ens toca de viure, tenint molt en compte el passat, però esguardant-lo no com l'ocell al serpent, amb una fascinació paralítica, sinó procurant sense treva de superar-lo.

El miratge esbalaïdor afavoreix l'erudició, utilíssima, si se la manipula amb traça, per damunt d'ella, però subalterna, servidora. En entendre la vida com a procés històric de l'home, i per senyorejar el passat, cal fomentar i afinar —s'ha advertit— un tipus específic de talents sintetitzadors. Aquí entra la Universitat, que és o ha de ser, enunciant-ho de pressa, una institució en la qual s'ensenyava o s'ensenyi l'estudiant a ser un home culte i un bon professional, sense enganys ni trampes, sense exigir-li més del que de debò pugui aprendre i desar en l'armari de la roba neta de la memòria. Sense demanar-li més del que de debò pugui aprendre i, per tant, saber. Però tampoc menys. Des d'aquest punt de vista, cal elegir el professor —i, en conjunt, el professorat— pel seu talent sintetitzador i per aquells seus dots humans de comunicant i transmissor de coneixements i de cultura. I doncs, més enllà de la seva parcel·la pròpia, de mestre. Com que la vida real és pura —o impura— actualitat, és necessari d'atenuar el brogit i de separar el gra de la palla. No tinc

pas l'estòlida pretensió —la pretensió ho és sempre: excuseu-me la tautologia— d'inventar res, no enterboliré les meves poques i cristallines fonts, però cal repetir la mica de veritat que endevinem, amb calma i serenor però sense pausa. Quant a la Universitat, tractarà, si no es vol traïr, dels grans temes de cada precís temps històric, dintre el qual transiti o navegui, des del seu genuí punt de mira, cultural, professional i científic. Perquè la Universitat, o no és res, o és, a més d'un primordial focus o centre d'investigació —i l'anàlisi d'aquest extrem fóra inesgotable—, un principi promotor de la història, ara no europea, sinó universal, ara si no per harmoniosa suma unificada —i no ho està, i això és una immensa desgràcia—, en vies d'unificació, si s'aconsegueix en l'unànimе assentiment de la llibertat. Ara estem dividits, com a mínim, en dos grandiosos blocs: com més grandiosos i potents, més provincians, més xarons, més inautèntics, més perillosos per a la Humanitat, en majúscula —i com detesto les majúscules!—, més miserables, sobretot en el sentit ètic de la paraula. Però dispenseu-me de nou: ara no recito els versos, sovint amb reble, d'una popular obra mestra d'un escriptor indocte, genialoide i vulgaríssim.

La Universitat és, o ha de ser, tant la casa dels professors —millor si són, a més, mestres, però aquests passen molt alts— com la dels estudiants, dels deixebles —si han trobat un veritable mestre: més la dels darrers que la dels primers, infinitament més— i ho afirmo sense ni un bri de demagògia. És evident que els mestres mai no han d'estar al servei d'ells mateixos, sinó al dels deixebles. Els han d'ensenyar a pensar amb risc i pel seu compte, els han de posar i acompanyar en el camí de la veritat, un camí que no s'acaba mai, que sembla amb freqüència que no mena enlloc. Si un

home sent, però, l'aspra duresa d'aquest camí i veu amb equànime modèstia les seves petjades en aquest camí, ja està en la veritat i en l'engruna de veritat que li correspon. Sigui quina sigui l'activitat que triï, sigui quina sigui la professió que, en sortir de la Universitat, exerceixi, si no oblida que l'essencial és créixer en humanitat, arribarà a ser ell mateix: és a dir, un «Mensch», una dona o un home de debò. Algú va observar que el geni és una llarga paciència. No tot-hom, ni de lluny, té l'obligació de ser un geni —si ho érem tots, ja no ho fóra ningú—, però tots i cadascú de nosaltres tenim l'estricta obligació de ser dintre els nostres límits peculiars, en la nostra màxima plenitud, uns homes, tanmateix a vegades amb una oportuna punta saludable de mal geni. Esdevenir un home o una dona no de per riure: per obtenir-ho, heus aquí la necessitat de posseir una llarga, una inacabable paciència, que tanca i cancel·la només, pel que suposem, la nostra també individualitzada mort.

I ara la meua divagació em duu a Sòcrates —i quin occidental no divaga de grat entorn del nítid imperi de Sòcrates? L'excels atenenc, suprem mestre d'humanitat, s'afanyava a despertar en cada un dels seus deixebles —fins en el brillant Alcibíades, un esgarriós opac moral— la consciència d'ells mateixos. No el descobrim sol en aquesta labor. Externament i històricament era —ell, enemic de soca-rel, per superació, dels sofistes— un representant dels sofistes, aquells estranys homes que es varen atribuir la missió i la feina d'explicar, de transmetre una cultura humana gràcies a la qual els deixebles se sentien constrets a prendre consciència d'ells mateixos. Els sofistes, però, cobraven pel seu ensenyament —i opinaria que amb llicitud. Sòcrates, no. I va tenir, a més, l'exquisida elegància de no escriure mai cap llibre, ni gran ni petit. «Un

gran llibre és un gran mal», sembla que va exclamar amb enuig Callímac i ho ha repetit amb astúcia Russell. Però ho pot ser igualment un petit llibre, és a dir, curt i dens: penso ara, entre molts, en el primer Wittgenstein. Si Sòcrates va ser un sofista, ho va ser —no s'ha pas de subratllar— d'una manera egrègia, única, sobrepasant l'espècie ja no amb la seva presència i la seva doctrina, sinó tan sols amb la seva obra. De-saconsellaria amb timidesa d'irritar els mediocres. Era inevitable que convidessin amb polidesa Sòcrates a tastar cicuta, a causa de la per ell tan agreujada mediocritat dels seus conciutadans, no per culpa dels sofistes, a estones susceptibles de maltractaments —com era inevitable que el Crist fos després crucificat. A continuació de Sòcrates varen venir —i perdoneu la indigna novetat— Plató, Aristòtil, i ells sí que varen escriure llibres de tamany diversos i, en conseqüència, potser ens varen fer, ambigualement, un gran mal.

D'aleshores ençà, han transcorregut dos mil·lenaris i gairebé la meitat d'un altre. Ara els occidentals no podem parlar de cultura, la nostra, en singular, sinó de cultures, en un rost plural amoïnador, per a la nostra informació sempre en nombre creixent, totes elles sollicitadores del nostre respecte i del nostre estudi. Ara ens trobem per força, en tots els camps, en la perplexitat i en la desorientació. Alguns es refugien, com els monjos medievals als monestirs, en la ciència i en la tècnica, el llenguatge de les quals esborra i anul·la, diuen, fronteres. Es parla cada vegada més d'un humanisme científic, però l'actitud científica i tècnica implica —així ha estat denunciada amb rigor i valentia— una actitud de l'home enfront d'un univers del qual ha estat exclòs, per principi, per necessitat interna, el protagonista home, la presència humana. Els científics i més els seus criats aprofitadors, els tècnics, s'ocupen

i es preocupen, com a úniques i exclusives, de veritats exactes, quan la veritable cultura es basa en l'home, aproximatiu, contradictori, inexacte, modificant sense voler, amb la seva potser insalvable subjectivitat, l'exactitud dels seus experiments i de les seves observacions, que es proposa que siguin objectius. Ara no hi ha ordre, ni tampoc justícia, en el fons sinònims —dubto, però, que n'hi hagi hagut mai—, i cal mirar d'ordenar-ho tot a escala humana. Si hi fracassem, la terra esdevindrà o un món horrible de necis i enfollits psitacids, que al capdavant esclatarà a trossos, a bocins, o una del tot àrida i basardosa roca lunar. Per això no calia que evolucionéssim del driopitec —si la notícia és correcta. L'home és, sembla, des dels seus començaments, un feroç depredador, però amb instints socials, territorials, jeràrquics. Impietós ultrancer perquè per complet vulnerable. Es va haver d'armar, animal indefens en el seu fosc origen, de pals i de pedres, per subsistir. Va haver d'inventar, tothora dintre l'eterna llei de l'assaig i de l'error, les seves armes: un pacientíssim descabdellament d'intel·ligència. Les ha perfeccionades, les ha utilitzades sempre, fins ara, amb una inenarrable crueltat, ingenu i innocent a còpia de malícia. Però, en conjunt, amb èxit, amb profit: no siguem hipòcrites ni sentimentaloides. Però el llarguíssim i cadarnós camí l'ha conduït, almenys en aparença, en un atzucac, arraconant-lo contra els murs d'un atzucac. Pot proliferar massa, en la degeneració, en l'abjecció, o es pot destruir en un parpelleig, i amb ell el seu natural hàbitat, el nostre minúscul i meravellós planeta. Què n'haurà tret, si ho fa, de saber, per exemple, que està voltat, a milions d'anys llum, d'un milió de galàxies en expansió que se li allunyen? —Exacte! pel que respecta a la xifra —sento que em rebota l'eco de la veu del senyor Pla. —Això no és cap consol. Això no és més que una incommensurable bestiesa. Tornarà

l'home, per excés de saber —i no sap res—, per orgull, per hybris, a la més crua, nua, intimidant bestialitat?

Potser que siguem un poc més optimistes. Anem rancant les portes a la ignominiosa por. L'home és —tal vegada violento la fe i l'esperança: que els savis i els sants violentin també la caritat—, continuarà sent i tothora serà la mida de totes les coses. La ciència i la tècnica s'acomodaran a l'home, i no al contrari. Hi ha ara, i s'anirà aguditzant, un clam per l'ecumenisme de la cultura. La generalització de la cultura general és difícilíssima, però no impossible. Toquem de peus a terra: caríssima. Milions de milions o bilions de bilions, munts i munts de diner i de riquesa. Però què és el diner sinó una de tantes elucubracions i convencions de l'home? Quant a la riquesa, amb una recta, ètica, sensata, prudent exploració i explotació de l'energia atòmica, és inesgotable. —Posseïa i necessitava diners l'homínid de Taungs, Makapan, Oldoway, etc.? Ni tampoc l'homo sapiens de Cro-Magnon, del qual descendeixen en línia directa, almenys en la parla, segons algun il·lusionat entusiasta, els admirats euskaldunes—. Aprenent de bruixot, l'home parará, confiemo, l'escombra que se li ha escapat, o ha deixat que se li escapés, dels dits i sembla que tresqui sola, sense cap solta, en la ximpleria i en la vacuïtat, i el propi home recuperarà el seu rebel instrument —rebel, perquè l'home, i ningú més, l'ha rebellat—, únic amo d'ell, mag i savi alhora, pacientment misericordiós, no cínic —que això tufeja a massa gos i és massa còmode i massa fàcil— però sí socràticament irònic, pacientment home. No ha de témer res més que els misteriosos judicis adversos de la seva desvetllada consciència. Ningú no suportarà paternalismes, pseudo-toleràncies liberaloides i altres fallàcies per l'estil. Només pel tenaç treball i per l'autodomini atenyerà la ca-

tegoria d'home, no res més ni res menys que un home. Es trobarà a si mateix. Que la nostra Universitat, nascuda sota la sobirania d'un príncep Magnànim, amb mestres fins avui sense una veritable solució de continuïtat —evitada per l'extraordinari Finestres, benemèrit per damunt de tota alabança, pels qui en aquells dies el varen ajudar i pels qui en aquests nostres anys entrebancosos s'han comportat amb fidel coherència—, en aprofundir-se més i més en el seu trobament, presti el seu concurs en la nostra pròpia recerca. Que jo pugui seure, en la meva segona o tercera vellesa, si hi aribo, en l'últim espai de l'últim dels bancs universitaris i des d'ell escoltar —si no em torno massa sord i estúpid— i aprendre sempre. I conversar, de tant en tant, en l'oci, la més noble cara del treball, amb els estimats mestres, amb els estimats joves estudiants, encara més mestres meus. Que em sigui també permés de viure en el record amable dels meus mestres antics i dels amics desapareguts i en la companyia de les meves i dels meus condeixebles supervivents, si l'arteriosclerosi i altres xacres ens respecten amb una tan gran generositat.

I poso, senyor Rector, punt final al meu extens escrit avorridíssim —de la gènesi del qual sou responsable, però no, naturalment, de la seva realització i del seu to tan desencertat i erroni—, perquè ja és prou pesat i perquè el bolígraf no se'm torni del tot una estrident i bruta granera revoltada no ja contra la cultura sinó contra la més elemental discreció. Tan sols reiteraré, en acabar, la manifestació del meu agraïment més profund i més sincer.

Salvador Espriu

FACSIMIL

PRIMERA PÀGINA DE LA LLETRA

EXCM. SR. DR.

ANTONI MARIA BADIA I MARGARIT,

RECTOR MAGNÍFIC DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA.

MAGNÍFIC SENYOR RECTOR,

LAMENTO QUE LES MEVES COMPLEXES CIRCUMSTÀNCIES - LES CIRCUMSTÀNCIES DE CADASCÚ DE NOSALTRES SÓN TANMATEIX SEMPRE COMPLEXES, COM ÉS TAMBÉ COMPLEX CADA HOME, FINS EL MÉS SIMPLE EN APARENÇA - M'IMPEDEIXIN EN ABSOLUT D'ESTAR AVUI, FÍSICAMENT, ENTRE VOSTÈS. AGRAEIXO DES DEL FONS DE LA MEVA INTIMITAT QUE HÀGIU VOLGUT COMPRENDRE I ACCEPTAR AQUESTA MEVA ENORME LIMITACIÓ - LA VOSTRA OBERTA DISPOSICIÓ D'ÀNIM JA CONSTITUEIX PER ELLA SOLA UNA CLARA BEIGÓ UNIVERSITÀRIA - I AIXÍ COM AGRAEIXO, MÉS ENLLÀ DE TOTA FORMULACIÓ, QUE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA HAGI ACORDAT GRACIOSAMENT D'ATORGAR-ME LA MÀXIMA DISTINCIÓ QUE EM PODIA CONFERIR: AQUEST DOCTORAT "HONORIS CAUSA", QUE M'AUTORITZA A CONTEMPLAR LA DEU I A SUBMERGIR-ME EN LA CORRENTIA DE LA NOSTRA PRIMERA INSTITUCIÓ DOCENT. MAI NO HO HAURIA NGOSAT SOMNIAR, MAI NO HE DE PRETENDRE QUE HO MEREIXO.

LES VEUS DEL CARRER

Segon l'edició de 1914

amb alguns canvis de redacció i de forma

APÈNDIX I

LES VEUS DEL CARRER

TEXT DE

SALVADOR ESPRIU

LES VEUS DEL CARRER

Suggestiments musicals
sobre algunes remors de ciutats i pobles

Trio per a flauta. Oboè i clarinet, amb recitat ad libitum, de Manuel Valls, damunt text de Salvador Espriu.

Per a l'ocasió present, el text ha estat refós pel mateix Salvador Espriu.

L'execució de l'obra ha anat a càrrec de

Salvador Gratacòs (flauta)

Joan Lluís Moraleda (oboè)

Rodolf Giménez (clarinet)

Pau Garsaball (recitat)

LES VEUS DEL CARRER

Suggestiments musicals sobre algunes remors de ciutats i pobles

Introducció

Sembla que una de les característiques més visibles de les ciutats d'ara és la mecanització del trànsit, aguditzada fins a extrems que preocupen de debò els notables regidors que les governen. Però, malgrat les previsions d'aquestes persones tan sacrificades, l'íntima naturalesa, potser maligna, del progrés modern envelleix de seguida ordres i normes de circulació i talment les anul·la, que les ciutats queden convertides en un garatge i en un guirigall. En la universal rateta, l'home individualitzat desapareix en el nombre, és englotit per la fam de la gola que anomenem «multitud». Però com que aquest és el més bo de tots els mons possibles, cal creure que tot s'endega a fi de bé. D'aquesta fe se'n diu «optimisme», una paraula que ens ajuda a passar l'estona amb l'empenta de l'alegria.

Els carrers d'ara, almenys a les grans ciutats, són un brogit d'autos, motos i camions, estris que ens procuren una vida excellent. Però no sempre ha estat

així. En un ahir molt pròxim, podíeu sentir el soroll del carrer com un cor que batejava al compàs del temps. La trompeta de l'escombriaire sobtava l'endormiscat en llevar-se d'hora i les arcaïques minyones s'aplegaven en tertúlia entorn d'aquell polit personatge. Als diumenges, pels volts de les parròquies, els qui venien clavells i altres flors de temporada proclamaven la mercaderia amb espinguets que incitaven els cristians a piadosos assassinats. Si et quedaves al llit per algun cadarn benigne, la roda de l'esmolet t'acompanyava a mig matí la non-non de la febreta. Després et gronxaves en la malenconia d'algun piano acariciat amb roents urpes per una conca sense remei, et trabalsaven els xiscles de postureres nenes que esvalotaven jugant al pati d'algun col·legi de pròsperes abnegades monges, arplegaves tal vegada els noms baladrejats pels venedors de periòdics, avui inexistents com a atletes corredors. Si tenies sort, destriaves el dring de la campaneta d'un drapaire que rondava amb el seu carret, els lladrucs d'algun gos que pidolava afalacs amb ossos, el quiquiriquic d'un gall que invitava el ganivet a escapçar-lo sense triga. Al primer foscant, hi havia xerradissa de pardals asilats que s'arreceraven a dormir en el desgavell dels plàtans del municipi. Més tard, quan s'apaivagaven els sondrolls de la circulació, endevinaves com el sortidor feia esforços de flaqueza per llançar dos pams enlaire uns regalims ben precaris, com la font amollava entre estossecs una última gota des de les profunditats de la canonada. Quan les estrelles parpellejaven més, al lluny, enllà del glaç, els gats encetaven un esgarriós amor en equilibri per les teulades. Si era estiu, els falciots esbocinaven amb ràbia el vidre del matí. Si era hivern, l'alba agombolava la darrera son amb xim-xim de pluja. Els passos d'algun cec tothora allargassaven tenebra. I mànegues i escombres alliberaven els

carrers dels parracs de la nit, però mai de brutícies, que s'arrapaven com una ànima damnada al cos de la ciutat. I quan el tràfic tornava a imposar-hi el seu domini, esclataven en renglera múltiples veus.

L'obra que sentirem es proposa de donar una significació musical a unes brevíssimes expressions sonores que subratllaven la vida de pobles i ciutats. Intenta també de mostrar-nos com es poden manipular i desenvolupar aquestes petites frases musicals. Començarem de seguida amb l'evocació d'un altre personatge que abans era a les viles característic i representatiu.

I. El nunci

Aquest és el nunci, avui gairebé desaparegut, fins a l'extrem que molts de vosaltres potser no sabeu de què us parlo. Però abans que de primer la premsa i després la ràdio i la televisió s'apropriessin en exclusiva el món de les notícies, resseguia els carrers dels pobles un home, sovint als llindars de la vellesa i afeccionat a alçar el porró, i congregava al seu entorn adults i mainada al so d'una trompeta o d'un cornetí. A vegades hi afegia un redoblant de timbal i, quan judicava que havia atret prou la badoqueria dels vilatans, els assabentava de la vinguda d'algun marxant de robes o de galindaines, o de la pèrdua d'algun valuós objecte i de la gratificació per al qui el trobava i s'avenia a tornar-lo, o de l'audició de sardanes, en vesprejar, per la cobla local o pel prestigi d'alguna de forastera. Ara gairebé s'ha extingit aquesta institució que animava força els ensopits carrers dels pobles, i el nunci s'allunya, amb pas cansat, record endins. Escoltem, si us plau, l'enyorança de la seva crida.

(Música)

II. *"Hi ha cap pell de conill?"*

S'ha fos en un tombant de cantonada el pregó del nunci, i ara s'atansa un carret que trontolla, del qual tira un esquitx d'ase, menat per un galifardeu que demana pel carrer si les comares s'allerarien a vendre-li pells de conill. Encara ningú no ens ha explicat de debò el que hi havia al capdavall del fons d'aquesta fallera, que el temps també se'ns enduia. No hi ha conills a escorxar, sospitem que no en queda ni una trista mala pell sobrerera. Però la cantarella del brivall del carret s'arrossega, llòbrega i grotesca, per la nostra memòria i ens encalça per atrapar-nos, gènere avariats, al final del camí.

(Música)

III. *"A les dones, peix!"*

Els qui entenen d'aquestes coses ens asseguruen que ara el peix que consumim ens ve del Cantàbric, així com els mariscs que prenem provenen de Galícia. I és també de procedència nòrdica el peix que es menja a la Costa Brava en el ple de la temporada turística.

Però encara tothom recorda que a Cadaqués, a Roses, a Sant Feliu, a Tossa, a Lloret, a Blanes, unes noies venien peix, acabat de pescar, a qui en volia, als crits de: «A les dones, peix!», «Al peix qui bote!», «Serrans, julioles i rogerons frescos!». No calia anar a la plaça. En el carrer es mercadejava, es pesava i es venia el peix, que escampava una sentor marinera per tots els racons de la vila. Els crits de les peixeteres trencaven un moment la calma del carrer, aleshores quasi sempre en silenci, sense cap mena de trànsit.

Tanmateix, aquella gatzara no podia durar. El transport, la racionalització, la planificació més o menys eficaç de la societat moderna han imposat que el peix s'esquitlli rabent cap a Barcelona i que el lluç o el rap de Guipúscoa siguin endrapats a la Costa Brava estiuenca. I ja no s'engega ni s'escampa el crit matutí de: «A les dones, peix! », i el músic, que l'estimava, no pot evitar de doldre's, en la seva glossa, de no sentir-lo enlloc.

(Música)

IV. "Nas de barraca, Sant Boi!"

Perdó per la barroeria de la frase, que tots coneixem. Associada a un ritme de pics i repicons de les baldes de portes i cancells, abans d'inventar-se el timbre elèctric, l'han perpetuada les clàxons dels nostres autos, quan volem advertir de la nostra presència algun amic. És una veu del carrer? En tot cas, és una veu sense lletra, però acudeix aquesta al nostre pensament en ferir-nos les orelles la vulgaríssima fórmula rítmica. Mai no ens hem après tan de cor cap vers de cap poeta, i és alliçonador l'èxit de la clepsa que se la va empecar. Com que ens afigurem que sobren els comentaris, vegem si el músic aconsegueix de desenrotllar aquest element primari amb un aire més vivaç que l'anterior, potser tenyit d'una punta de tristesa.

(Música)

Presentador (interrompent l'audició)

Atureu-vos! Això ja s'ha tocat: aquest és el tema del nunci.

Músic

Però si en la partitura ho llegim així!

Presentador

Si el compositor repeteix els temes, això serà la cançó de l'enfadós.

Músic

És freqüent de mesclar i alternar en una peça variacions o motius que al llarg d'ella hagin aparegut. No hi ha músic seriós que no incorpori aquest habitual recurs a la seva expressió, a la seva tècnica.

Presentador

D'acord. Però compte a avorrir i impacientar el públic.

Músic

Estigues tranquil, perquè ja som a les acaballes de la nostra feina, si ens permets de rematar-la.

Presentador

Endavant, doncs, i que no ensopegueu.

(Els músics executen el fragment que correspon, amb cura, honestedat, enteniment i ofici.)

B., gener de 1966

SALVADOR ESPRIU

APÈNDIX II

CANÇONS DE LA RODA DEL TEMPS

DE

SALVADOR ESPRIU

AMB LA VEU I LA MÚSICA

DE

RAIMON

La Universitat de Barcelona dóna les gràcies a Edicions 62, S. A. per les facilitats acordades per a la publicació dels textos poètics de Salvador Espriu.

Yo no digo mi canción sino a quien conmigo va.

«Romance del Infante Arnaldos»

*A l'estimat Manuel Valls,
que hi ha posat la música.*

CANÇÓ D'ALBADA

Recordant Goethe.

Desperta, és un nou dia,
la llum
del sol llevat, vell guia
pels quiets camins del fum.
No deixis res
per caminar i mirar fins al ponent.
Car tot, en un moment,
et serà pres.

CANÇÓ DE LA MORT A L'ALBA

Petita barca
damunt la mar
corre fortuna
llevantejant.

Quan esdevinguis
riu de negat,
per on sabries
passar-lo a gual?

Pres que fugia
del lent esguard
en cap sagrera
no té descans.

Marquen vedrunes
la pobretat
d'aquest meu somni
de pluja al camp.

Si para l'alta
mola, podràs,
fixa sotana,
potser rodar?

Record de sàndal,
tan vellutat.
Oh, l'allunyada
neu d'unes mans!

Des de l'espera
de desvetllat
en més temença
d'hora foscant,
dama de l'alba
em ve a cercar.

CANÇÓ DE LA PLENITUD DEL MATÍ

Llum de retorn de barca:
la solitud guanyada.
A l'or caminat del dia,
llum de retorn de barca.

Sóc. I en un lleu, benigne
hàlit de vida d'aire,
per mar i somnis duia
la solitud guanyada.

CANÇÓ DEL MATÍ ENCALMAT

El sol ha anat daurant
el llarg somni de l'aigua.
Aquests ulls tan cansats
del qui arriba a la calma
han mirat, han comprès,
oblidaven.

Lluny, enllà de la mar,
se'n va la meva barca.
De terra endins, un cant
amb l'aire l'acompanya:
«Et perdràs pel camí
que no té mai tornada.»

Sota la llum clement
del matí, a la casa
dels morts del meu vell nom,
dic avui: «Sóc encara.»

M'adormiré demà
sense por ni recança.
I besarà l'or nou
la serenor del marbre.

Solitari, en la pau
del jardí dels cinc arbres,
he collit ja el meu temps,
la rara rosa blanca.
Cridat, ara entraré
en les fosques estances.

CANÇÓ DE LA MORT RESPLENDENT

Fortunes de mar
se m'emportaran.

No podràs
orsejar sense perdre,
un a un, blanc velar,
tots els pals.

Per l'engany
de la llum de migdia,
ets sobtat presoner
d'un vell cant.

A quin port
s'enrolà, serviola,
aquest nou timoner
tan estrany?

Jo no sé
quins camins del meu somni
l'han menat al govern
de la nau.

Aspres mans
mai no deixen la roda,
i el meu temps esdevé
ja calmat.

Lluny, enllà
de paraules amargues,
una mort resplendent
vaig trobar.

CANÇÓ DE LA VINGUDA DE LA TARDA

Una a una,
en els meus ulls ordeno
les vides conegudes.

Casa, carena, barca,
ample respir de l'aigua,
clara rosa. Amb paraules
sempre noves vestia
la tarda ja nascuda.

La nua tarda
que de la llum sortia
al mar i a la muntanya.

CANÇÓ DEL PAS DE LA TARDA

Entra la tranquil·la tarda
pel fosc camí de la mirada.

Enllà del mar ben treballat
pels bous del sol, endins del blat,
quan més perfecta mor la flor
a l'aire lleu, pel gran dolor
d'aquest camí de la mirada,
se'n va la tranquil·la tarda.

CANÇÓ DE CAPVESPRE

*Després que Sebastià, Fran-
cesc i Isabel varen anar a ju-
gar al Mal Temps.*

S'enduien veus d'infants
el sol que jo mirava.
Tota la llum d'estiu
se'm feia enyor de somni.

El rellotge, al blanc mur,
diu com se'n va la tarda.
S'encalma un vent suau
pels camins del capvespre.

Potser demà vindran
encara lentes hores
de claror per als ulls
d'aquest esguard tan àvid.

Però ara és la nit.
I he quedat solitari
a la casa dels morts
que només jo recordo.

CANÇÓ DE LA MORT CALLADA

Pregunten: «Et laments
quan t'és donat el càntic?
Nosaltres acceptem
aquesta mort callada.
Humilment estimem
la nostra mort.»

Rellotge: rosa, sorra,
rosa, desert. Després?
Por del perdut que mira
la claror de ponent.

Mur de la nit: a penes
la remor d'unes ales
enllà de l'aire, somni
ja presoner. Camino
seguit de prop per passos
en la neu.

I sento com la muda
mort dels homes s'emporta
el meu do de paraules:
esdevé pur silenci
el meu dolor.

CANÇÓ DEL TRIOMF DE LA NIT

On l'or acaba
tan lentament, banderes,
nit enlairada.

Escolta una remor
de moltes aigües:

amb el vent, contra tu,
cavalls salvatges.
Quan et sentis cridat
pels corns de caça,
ja per sempre seràs
del fosc reialme.

Ai, el vell arrelat
dolor que no té alba!

PER SER CANTADA EN LA MEVA NIT

Perdut en l'aigua
callada del meu somni.

Jo sol, i l'ombra
dels xiprers, que m'espera
mirall endins de l'aigua
del meu somni.

Pedra, vent: em podríeu
allunyar del continu
pas de cristall, de l'aigua
del meu somni?

Enllà d'una profunda
nit sense veus; em nego
en el dolor de l'aigua
del meu somni.

JUST ABANS DE LAUDES

Benignament sóc ara guiat
enllà del vell origen de les aigües,
on ja no sento la contínua font.
Quan els purs llavis reposin, cansats
de la vigília del tercer nocturn,
començarà l'ocell la clara lloança.
Jo, que moro i sé
la solitud del mur i el caminant,
et demano que em recordis avui,
mentre te'n vas amb les sagrades hores.

INICI DE CÀNTIC EN EL TEMPLE

INTERPRETAT PER

RAIMON

EN LA PRESENT OCASIÓ

INICI DE CÀNTIC EN EL TEMPLE

*A Raimon, amb el meu agraït aplaudiment.
Homenatge a Salvat-Papasseit.*

Ara digueu: «La ginesta floreix,
arreu als camps hi ha vermell de roselles.
Amb nova falç comencem a segar
el blat madur i, amb ell, les males herbes.»
Ah, joves llavis desclosos després
de la foscor, si sabíeu com l'alba
ens ha trigat, com és llarg d'esperar
un alçament de llum en la tenebra!
Però hem viscut per salvar-vos els mots,
per retornar-vos el nom de cada cosa,
perquè seguíssiu el recte camí
d'accés al ple domini de la terra.
Vàrem mirar ben al lluny del desert,
davallàvem al fons del nostre somni.
Cisternes seques esdevenen cims
pujats per esglaons de lentes hores.
Ara digueu: «Nosaltres escoltem
les veus del vent per l'alta mar d'espigues.»
Ara digueu: «Ens mantindrem fidels
per sempre més al servei d'aquest poble.»

B., 1965.

Í N D E X

L'aigua que salva	Pàg. 7
Salvador Espriu, ordenador de mots.	Pàg. 31
Lletra de Salvador Espriu al Rector	Pàg. 127
Facsimil, primera pàgina de la lletra.	Pàg. 139
Apèndix I. Les veus del carrer	Pàg. 143
Apèndix II. Cançons de la roda del temps.	Pág. 151
Inici de càntic en el temple	Pàg. 163

